

DOĞU TÜRKİSTAN

EASTERN TURKESTAN

ترسناك الشرقیه

Sayı : 31 - 32 - 33 — C. 4 — Yıl : 3

DEVLET BAKANIMIZ VE İDEAL
ARKADAŞLARI; TÜRK'Ü "BATI"
NIN KUYRUĞU OLMaktan ÇI-
KARTIP, "DOĞU" NUN LİDERİ ve
YAHUT EN AZINDAN SÖZÜ HÜR-
METLE KARŞILANAN, KISACA;
TARİHİ MEVKİİNE OTURTMAK
İÇİN Mİ ÇALIŞIYORLAR?
BÖYLEYSE ATATÜRK'ÜN RUHU
DA ŞAD OLACAKTIR...

ÇİN SEDDİNDE TÜRK CUMHURBAŞKANI TÜRK SEDDİ ALTAY'DA "ÇİNLİ ÇOBAN..."

Kurt Tarık Özhan'ın Yazısı Sayfa 1'de

- ★ Güner Samlı'ya Tarih Dersi
- ★ Altay'da İlk Matbaa
- ★ Dış Türkler Anketine Cevap
- ★ Kaynaş Gayretullah
- ★ Bir Türkistanlı Gencin Gözüyle
Türkistan Dâvâsı
- ★ Doğu Türkistan Folkloru

S. TOPUZOĞLU
H. GAYRETULLAH
TEKİN ERER
K. İ. CENGİZ
M. HAKİM

ARAŞTIRMA

DOĞU TÜRKİSTAN DERGİSİ

Yıl : 3, Cilt : 4, Sayı : 31-33 (46)

Fahri Başkan :

Hacı Osman Taştan

Sahibi :

İsmail Cengiz

Genel Yönetmen :

Hızır Bek Gayretullah

Yazı İşleri Müdürü :

Sipahi Çataltepe

Teknik Sekreter :

Saadettin Topuzoğlu

Yazı Kurulu :

Em. Gn. Selim Türkkan

Kurt Tarık Özhan

Saadettin Topuzoğlu

Kıbrıs Temsilcisi :

Halil Fikret Alasya

Afganistan Temsilcisi :

Doç. Dr. Kıyamuddin Râi

Balkanlar Temsilcisi :

Dr. Salim Kalaycı

Yıllık abone : 1.000 TL.

6 Aylık : 500 TL.

İlân kapak arkası : 25.000 TL.

İç kapak : 15.000 TL.

Sayfa içi (tam) : 10.000 TL.

Havale ve Yazışma Adresi :

P.K. 46 Beyazıt - İstanbul

İdare Yeri :

Hilâl-i Ahmer Cad. Üretmen

Han, Kat : 4, Oda No : 408

Cağaloğlu - İSTANBUL

Yazı İşleri Tel. : 27 69 18

İdare Tel. : 28 48 34'den 408

Dergimizde, yayınlanan yazı ve fotoğraflar, belgeler kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.

Dizgi - Baskı :

ONUR BASİMEVİ

Tel. : 28 17 54

BATI TRAKYA'NIN HİKÂYESİ

Uzun süreden bu yana Batı Trakya'lı kardeşlerimizin yanında bulundum. Ve gördüm ki soydaşlarımızın büyük çoğunluğu, ileri gelenleri de dahil olmak üzere dertliler. Adeta göz yaşı döküyorlar, yapılacak bir çok şey olmasına rağmen. Bu insanlara göz yaşı döktürenleri, sürdürenleri ve hortlak misali korkutanları da tanımış oldum... Batı Trakyalıların toplandığı bir yer var İstanbul'un ortasında... Bu yere hakim olanlardan biri Manosbiri Çivici diğeri ise Papaz... Yani tam bir triyo... Bunların şeklen başkanı kalben de düşmanı olan kişiden söz etmek istemiyorum. Çünkü bu şahıs elbette bir gün antenleri ile yok edecektir bu triyoyu...

İşte ben böyle bir Batı Trakya hikâyesi anlatacağım sizlere, önümüzdeki sayılarda; eğer özel bir durum çıkmazsa!.. Ve hikâyenin sonunda gerçek kimliklerini açıklayacağım suçlarıyla beraber... Hem de belgelerle...

SERDENGEÇTİ...

Bu dergi ayda bir çıkmakta olup, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yönetim Kurulu üyelerinin katkısıyla hazırlanmaktadır.

★

This is monthly magazine, The Articles are prepared by the Eastern Turkestan's Refuges Association.

OKURLARA

Elinizdeki bu sayıdan sonra dergimizin sahibi vatanî görevini yapmak üzere aramızdan bir süre ayrılmış olacaktır. Yazı İşleri Müdürlüğünde kalan boşluğa tarihçi Sayın Sipahi Çataltepe getirilmiştir. Derginin teknik sekreterliği görevini ise Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Genel Sekreteri Sayın Saadettin Topuz-

oğlu üslenmiştir. Dergimizin Yazı Kurulu üyeliğine ise Dış Türkler Dâvâsının eski ve güçlü kalemlerinden “Hayır, Esir Türk İleri Kurtulacaktır...” adlı kitabın yazarı Sayın Kurt Tarık Özkan gelmiştir. Her üç isim değerli araştırmalarıyla dergimize yeni bir güç kazandıracak, fikirleriyle millî meselelerimize yön vereceklerdir.

Allah Biz Bilan...

NOT: Başyazarımız bu sayıda sütununu Cumhurbaşkanımızın Çin seyahati ile ilgili makalesinden dolayı Kurt Tarık Bey'e vermiştir.

Sayın Cumhurbaşkanımızın Çin Seyahati Münasebetiyle

ÇİN SEDDİNDE TÜRK CUMHURBAŞKANI TÜRK SEDDİ ALTAY'DA «ÇİNLİ ÇOBAN»

Kurt Tarık Özhan

Cumhurbaşkanımız Sayın Kenan Evren'in kalabalık bir heyetle “Uzakdoğu'ya yaptıkları ziyaretin ilk durağı, Çin oldu.

Çin ismi Türk Dünyasında, Türk ismi Çin diyarında bir başka “yanık”lar...

Her iki millet, tarihin derinliklerinden günümüze beraber seslenirler: Seslerden Türk'te daima acı ve hicran vardır.

Kaybedilen toprak, kaybedilen milyonlar...

Yazımıza böyle başlamak, Çin aleyhtarı olduğumuzdan değildir.

Acı ile başladık ki; halimiz biline, tımar edile ve tatlı içilerek güzel, dost günlere gidile.

Çin milleti; çok akıllı, efsanevî sabırlı, benliğine, atasına her milletten fazla bağlı, hakikâten müstesna bir millettir.

Tek şikâyetimiz, en az kendisi kadar müstesna bir varlık olan Türk'e hakkaniyetle davranmayıdır.

Milletler arasında "hakkaniyet" in yeri elbetteki sınırlıdır, "öz menfaat" in gerisinde kalır.

Amma, bu öz menfaat, diğer milleti imhaya götürecektik kadar kabarıksa ve bu kabarıklık menfaat, Türk'e yönelmişse söyleyişe "acı" başlamak mümkün mü?

"18. asrın sonları Pekin, Şanghay ve Kanton'da evlerin bacalarından afyon dumanları göklere yükseliyordu... Yer yer isyanlar oluyordu köylerde... Din ve mezhep kavğaları korkunç bir hal almıştı.

Fransızlar, Hollandalılar, İngilizler ise kaçak değil, resmen afyon satıyorlardı Çinliler'e... Çin halkı uyutuluyor, Çin halkı zehirleniyordu...

1905 yıllarında sadece İngiltere'nin Çin'e afyon satışından net kârı 10 milyar 500 milyon altın franktı...

Diğerlerini varın siz hesap edin..." *

Tanıdık gazeteci Yılmaz Çetiner'in hesabına, hesap kattık, Batı'nın bu korkunç ahlâksızlığını dirhemi dirhemine hesapladık, amma; anlayamadığımız, anlayamadığımız için de hesaplamadığımız bir husus, Doğu Türkistan'daki siyasetleriyle Çinli için de böyle bir hesabın çıkarılmakta oluşudur.

Korkunç ızdırap çekmiş Çinli bunu nasıl yapar, böyle bir hesaba kendisi de nasıl muhatab olur?

Evet, anlayamadık.

Anlayamadık amma, anlamamız lâzım.

En iyisi gazeteçi Yılmaz Bey'e soralım, bu tuhaf hesabı. Gazetecidir, iş adamıdır, belki çözer.

.....

Ziyaret heyetinde sanatkarlarımız da vardı. Saz sanatkarı Ozay Gönlüm, televizyonumuzda Çin intibalarını anlatırken, şimdi size bir Çin şarkısı söyleyeceğim, dedi.

* Yılmaz Çetiner. Evren ve Çin anılarımız. (Milliyet, 21.12.1982)

Şarkının adı, bir Çin kılıcı gibi kalbime saplandı. Çünkü adı : **ALTAY'DA ÇİNLİ ÇOBAN'dı...**

Altay'da bir Çinli çoban?... Yahu, Çin nere, Altay nere?

Çinli çoban Altay'da şarkı söylerken belki aynı saatlerde, Cumhurbaşkanımız Çin Seddindeki meşhur esprisini yapıyordu :

"Dostuz. Artık bizden korkmayın..."

Aman Paşam! Onlar bizden değil, biz onlardan korkalım, baksanıza herifler Altay'a çıkmışlar, keyiflerinden bir de şarkı tutturmuşlar...

Çin Seddinde Türk'ün şakâlı varlığı, Türk Seddi Altay'da Çinlinin şakasız varlığı... "Örtkü ölem" işte buna derler.

.....

Acı çektirildiğinden, acı konuştuk. Dilimiz eğri oldu. "Eğri oturalım, doğru konuşalım" demiş atalarımız.

O halde dilin de, oturuşun de eğrisini bırakalım, doğrusuna, tatlısına varalım, ve diyelim ki :

Cumhurbaşkanımızın size uzatılan elinde, Türkiye'deki kırk beş milyon Türk'ün de sıcaklığı ve samimiyeti vardır. Sıcaklık ve samimiyetle söylüyoruz :

Resmî hudutlarımız içindeki Doğu Türkistan için, hiç bir siyasî emelimiz yoktur.

Siyasî emelimiz yoktur amma, manevî ve ahlâkî emelimiz vardır. Bu emel diyor ki :

Doğu Türkistan'a öteden beri tatbik edilen Çin siyaseti değiştirilmelidir.

Nedir, nasıldır bu siyasetiniz? Anlatmaya gerek yok, biliyorsunuz. Tatlı konuşalım dedik ya : Anlatmayacağız.

Anlatmayacağız amma, O'nu tatlıca şöyle dile getireceğiz :

"Ne olur Çinli çoban, şarkısını, kendi dağlarında söylesin."

Kabul mu? Kabulse;

Türk ve Çin milletlerinin dostluğuna, hattâ ebedî dostluğuna kadehlerimizi "kımız" ve "Çin içkisi" doldurarak kaldıralım : **"ŞEREF!"**

Bu yazı Gazeteci Güner Samlı'nın suçlamalarına cevaptır.

DOĞU TÜRKİSTANLILAR BU YAZIYI İBRETLE OKUYUNUZ...

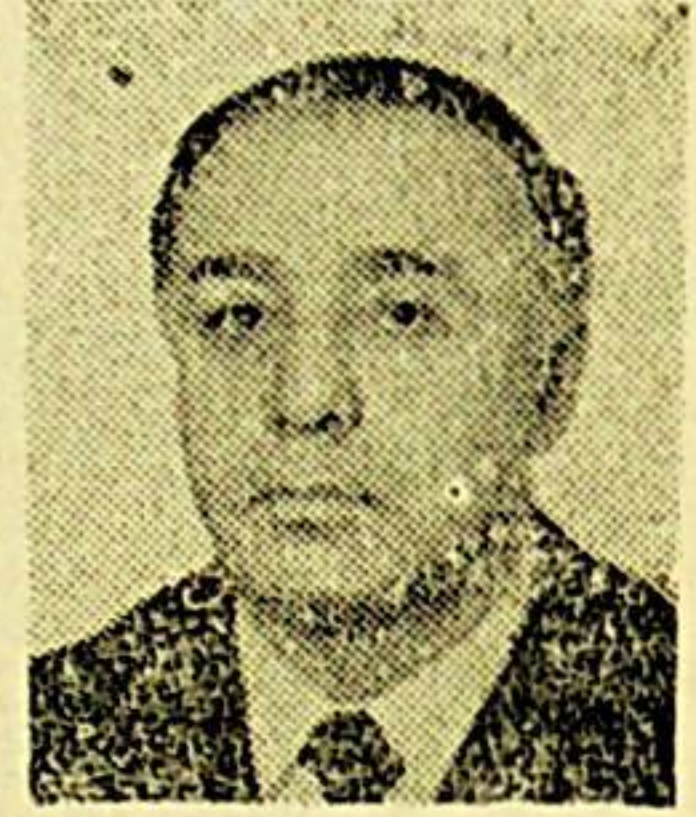

SAADETTİN TOPUZOĞLU

Türk Göçmen Mülteci Dernekleri Federasyonu Gen. Sek.

Ankara'da yayınlanmakta olan "OLAY" Gazetesi'nin 13.12.1982 ve 17.12.1982 tarihli sayılarında (Dünyaya Bakış) sütununda Güner Samlı imzasıyla "Çin ve Saygısızlık" ve "İrkçilik Humması" adları altında Dış Türkler'i suçlayıcı iki makale yayınlanmıştı. Saadettin Bey'in hazırladığı bu makale ilgili yazılara cevap niteliğindedir. Suçlayıcı yazıların yayınlandığı gazetin yazı işleri müdürü ise Kasım Gülek'tir...

Yazı Kurulu

Kasım Gülek'i oldukça iyi tanırız. Dürüst, namuslu, açık fikirli, mücadeleci olgun, fikir ve siyaset adamıdır Gülek... Politikadan direkt olarak uzaktada bulunsa; şayet bir gazete yazı işleri müdürü görevini taşıyorsa elbette o gazetede yazı yazarları ve yazılan yazıları ve bunların tertipliliği kamuflenmiş ideolojilerini farketmemesi mümkün değildir, ki yalnızca o yazıların konularından fazlaca malûmat sahibi olmamış bulunsun...

Çok bilenden ve haddini iyi bilen çok bilmeyenden korkmamak gerekir. Bizim korkumuz, bilmediği şey ve konuları sanki çok iyi biliyormuş edası ve havası ile anlatanlardan gelmektedir. İşte biz bu yazımızı bu yüzden dolayı kaleme alma gereğini duyduk. Bizim meselemiz ve savunmamız, insanımızın o dış ülkelerde insan gibi yaşatılmasıyla ilgilidir. Mesele, hiç olmazsa Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyanname'sinin insancıl kurallarına önem verilmesi meselesidir. Ama böyle olmuyor... O güzelim cana saygı kurallarını anayasalarına aktaran bir

takım ülkeler, o anayasalarını tozlu raflara kaldırıyorlar ve sonra ülkelerindeki çeşitli örf, adet, kültür ve tarihi bulunan toplulukları, kendi toplumlarına kazandırmak, onları birer Allah'sız hizmet makinaları haline getirmek için korkuyu, işkenceyi, tehciri, assimileyi ve hatta jenositi ifayı kendilerine mübah sayıyorlar.

Daha henüz fikrî olgunluğa erişmemiş ve Türk milletinin kökenini, tarihini, varlığını kavrayamamış ve Atatürk'ün büyük Türklük idealini aşıl原因an sözlerinden ve onun Türk'lük sevgisinden yani bu üstün duygulardan nasiplenmemiş sözde bir çocuğumuz oturmuşta, Olay Gazetesi'nde bir olaya sebebiyet verecek yazılar yazma bahtsızlığına uğramış. Bu yazılardaki malzeme varlığını nasıl ve nereden devşirmiş olduğunu bilmiyoruz... Bize sorma zahmetine katlansaydı, meseleleri ve Doğu Türkistan Türk'ünün bugünkü durumunu kendisine "Çinliler"den daha iyi anlatırdık... Meşhur ve bilgiç yazar hakkında bildiğimiz yegâne şey bizi, kendisinin bu milletin bir ferdi bulunmasından şüpheye düşürmüş laflar etmesi...

Mesele şu; Sayın büyüğümüz KENAN EVREN Paşa'nın Çin'i ziyareti arefesinde Doğu Türkistan'luların lideri İsa Yusuf Alptekin Bey'in gazetelerde çıkan demeçleri ve Çin liderlerine göndermiş olduğu muhtıraları ile ilgili yazılarına ille de cevap yetiştirme işgüzarlığı...

Adının Güner Samlı veya "Şamlı" olup olmadığını iyi bilmediğimiz bu çocuğumuz acaba suçladığı İsa Yusuf Alptekin'i ve "ırkçı" diye suçladığı diğer Dış Türk liderlerini tanır mı? İsa Alptekin'i görmüş müdür? Kimdir İsa Alptekin, neyin nesidir? Bu şahıs bir "muhtıra" verecek mevki ve selahiyete haiz midir? Nedir? Zahmet edip, sorup öğrenmiş midir?

Bu yazarımız bir Allah'ın günü O'nu ziyaretle, "siz niçin bir muhtıra verme gereği duydunuz?" şeklinde bir soru sormuş mudur İsa Alptekin Bey'e?...

Hayır, hayır, hayır...

Peki ne yapmıştır kendisi?

Ha evet, bir güzel oturmuş rahat koltuğuna ayağa kalkmış hisleri ve ucundan kan damlayan kalemiyle, dostlarını ve yandaşlarını memnun etme gayret ve işgüzarlığıyla Türklüğü ve Türk insanını savunanlara ve her insanda olduğu gibi günahları ve sevaplarıyla İsa Alptekin gibi tarihimize mal olmuşlara, sıkılmaz bir yüz ve kaygusuzlukla ver-yansın etmiştir ve Türklüğe de ve Atatürk ilkelerine de...

Yazarımız Kerkük'te hakkımız olmadığını vurgulamak istiyor yazısında. Öyle ise neden acaba Lozan Konferansı bir kaç defa tatil edilmiş ve İsmet İnönü bu konu üzerinde anlaşmazlığa düşerek Türkiye'ye geri dönme gereği duymuştur? Bunun cevabını biz verelim : "Musul

vilayeti ve bu vilayetteki mevcut Türkler için geri dönmüş ve konferans tatil edilmiştir...

Yazar çocuğumuz ikide bir "ırkçı takım" ifadesini küçültücü bir hitap olarak kullanmaktadır. Acaba sorarız; kendisi bir Türk ırkının bulunmadığını mı söylemek istiyorlar?

Şurasını esefle belirtmek isteriz ki; komünist, sosyalist, militarist, nazist, faşist, monarşik, oligarşik, demokratik v.s. bütün dünya milletleri ırkçılık yapmaktadırlar. Hem de ne ırkçılık... Kimi ıslavlığıyla, kimi kızılılığıyla, kimi cermenliğiyle, kimi anglo-saksonluğuyla, kimi sarı ırkınla, kimi flamanlığıyla, kimi franklığıyla, kimi vikingliğiyle övünüp durmakta ve diğer toplumları hakir görmektedirler. Yalnızca Türk milleti bu büyük ırk düşüncesinden oldukça geri kalmıştır. Ama, Atatürk'ün; "Övün, Çalış, Güven", "Ne Mutlu Türk'üm Diyene", "Bir Türk Dünyaya Bedeldir", "Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur" ifadelerindeki güçlü, erkekçe ve KÖK ÖVÜNCÜNE ve bunun günümüzdeki mevcudiyetine ait sözlerin varlığını da inkâr edemeyiz.

Hâlâ ve hâlâ, büyük ırkçı kavgacıların "barış" ve "insancılık" melekleri kalıplarına bürünerek toplumları parçalamaya çalıştıkları bu dünyada; Atatürk'ümüzün geldiğimiz yeri ve Türk insanının rûh yapısında bulunan üstünlükler özelliklerini ortaya çıkaran kurumları kurmasının, Türk bayraklarına Türk İmparatorluklarını hatırlatan 16 yıldızı koydurmasının övücünü taşımaktayız. O'nun bize bıraktığı emanetleri çok iyi bilmekteyiz. Çünkü bizler onun görüş, düşünce ve tatbikata dönüşen ifadelerini kendisinden bizzat dinleme mutluluğuna kavuşmuş, milliyetçi, Türkoğlu Türkleriz...

Sevgili yazar siz bırakın artık "ırkçılık, turancılık" filân gibi basit ve akılsızca söylene töhmetleri de raflara kaldırılan insan haklarından söz ediniz... Ezilen insanların dâvâsından bahsediniz...

Sayın yazar. Biz sizin ağzınızdan; insan haklarını ve tatbikatlarını raflardaki anayasalarında unutanlara, Doğu Türkistan'a "Sinkiang" (Yeni Toprak) ifadesiyle müstemleke olarak bakanlara, Sosyalist cumhuriyetlerde -sözüm ona cumhuriyetler- yaşayanları Rus'un bir uşaklık aracı olarak kullananlara gereken cevapları vermenizi beklerdik, hem de barışçı ve insancıl bir tutkunluk gereğiyle...

Sayın yazar sütunlarının büyük bir bölümünü Çin milleti'nin üstünlük özelliğini anlatma çabasına düşmekte, Çin ulusunun hiç bir ulusla karışmadığını, hep özünü koruduğunu övünülecek bir dille açıklamaktadır.

Bakin şimdi yakalıyoruz kendisini... Hani ırk meselesi yoktu kendisi için? Biz de diyoruz ki millet demek "ırk" demektir. Bunu inkâr mümkün değildir. Çinli kendi sarı ırkınla övünmekte — başkalarını da bakın nasıl övündürmüş —, işte bu yüzden yabancı uluslarla karışmama di-

renci ve faaliyeti göstermektedir. Bizim kriptolar da bu Çin özelliğini göklere çıkartmaktadırlar. Onlara göre Türk milletini sevenler ırkçı, kafatasçı... Bu büyük çelişkiye bakanlar soruyorlar : "Bı dış hayranları, Türk dışı bir halita milletten midir? Bir yanları Çinli, bir yanları Rus, diğer yanları şu veya bu mudur?"

Ama bakın... Türkiye'nin başında gerçek bir Türk evladı var. Sayın Kenan Evren'in Çin Seddi üzerinde söylediği (paşamız her dış ülkede böyle güzel benzetmeler yapar) lâtife yollu ve fakat çok manidar sözler, milletine ve dış ülkelerdeki insanına, o insanının tarihi faaliyetlerine nasıl değer verilmesi gerektiğini vurgulaması bakımından kayda değer...

Bilgiç yazar, Çin unsurunun önemini göklere çıkarmakta ve bunu 3000 yıllık uygar Çin tarihine bağlamaktadır. Biz de zannederdik ki, Çin unsurunun önemi; kıta büyüklüğü ve ölmekle bitmeyen bol insana sahip olduğudur... Eğer önem mevzuu bahis ise Türk tarihi ve medeniyeti çok eski bir tarihtir. Hem de Çin'e bile 800 yüz yıl hanedanlık yapmış, büyük savaş kahramanlığından dolayı "Sed"ler inşa ettirmiş bir milletin tarihidir bu... Bazılarının yaptığı gibi "Türkiye Tarihi"ne bakarak Türk tarihine değer verebilmek mümkün değildir... Türkler 16 imparatorluğun dışında da daha küçük devletler kurmuşlar ve hanedanlar yaşatmışlardır. Yalnızca Asya ve Avrupa'da değil, Amerika'nın eski uygarlıklarında da bunların etki ve katgılarını görebilmek mümkündür. Kültür, sanat, bilim v.s. konularda karanlıklar içindeki kıt'a ve ülkelere yenilikler götürmüşler, onların reform ve rönesans hareketlerine vesile olmuşlardır.

Büyük yazar, Çin ulusunun bağımsızlık ve egemenliğinden de dem vurmaktadır. Biz bu bağımsızlık ve egemenliğe gölge düştüğünü bilmekteyiz. Bir dikta kadrosu ile yönetilen, saldırgan, emperyalist Çin; artık bağımlı olmaya başlamış, Amerikan yaşantılarına kendini kaptırmıştır. Bu yüzden Formoza yönetimine de gıpta ile bakmaktadır. Çin'de Çan Kay Şek sömürüsü bitmiş, Mao sömürüsü ise sallanmaya başlamış hattâ hesap verme şekline dönüşmüştür. Böyle bağımsızlık ve egemenliğe can kurbandır...

Yazarımız "Turancılık" sözcüğünü oldukça diline dolamış... Önüne geldikçe "Turancı" deyip geçiyor. Herhalde istediği yeryüzündeki kendi insanımızı sevmememiz...

Afganistan'dan Pakistan'a iltica eden Türkler'i gördük. Özbek, Kazak, Uygur, Kırgız, Karakalpak, Tacik v.s. boylardan olan insanlarımızı, Türkoğlu Türk Sayın Kenan Evren'in tavassutuyla ülkemize de getirdik. Hepsinin anavatan toprağını gözleri yaşlı huşu içinde öpmelerini hüznle seyrettik. Onlar bizim canımız, ciğerimizdir. Onların varlığını korumak bizim görevimizdir. Bu asil hareket "Turancılar" sözü edenlere bir güzel

cevaptır. Pek çok defa söyledik. Dış Türk'ü insan gibi yaşatanlar dostumuzdur. Gerisi lâf-ı güzafıtır...

Türkistan'lı soydaşlarımız mezalimden kaçarak, Himalaya dağlarını aşarak insansever ülkelere sığınmışlardır. Şu halde, küçük odalarımızda, sık otolarımızda, özgürce hayatımızda yan gelip, keyif çatarak ÇİN HAYRANLIĞI yapmak bize yakışmaz.

Atatürk'ün "Mittî Hatıralarımız" dediği ezilmiş göçmen, mülteci ve dış Türk'ümüze, bu amansız ve acımasız saldırı nedir?

Devletler hukuku görevlisi ağzıyla konuşan sayın yazar! Siz de bir sevecensiniz değil mi? Sevecenliğinizi sevsinler... Siz oturun da biraz, ister Çin-i Maçın'de, ister Rusya'da, Bulgaristan'da, Batı Trakya'da, Irak'ta, Kırım'da, Azerbaycan'larda, İdil-Ural'larda, Türkistan'larda ve her ülkede ve her yerde, önce kendi insanımızı, "Türk"ü sevmeyi öğreniniz...

Bizi sorarsanız; bizi sevmeyenleri, bizden olmayanları da biz sevmiyoruz... Hele böyle Türk milliyetçilerine ve Atatürk ilkelerine saygısızca saldıran ve onları küçük çocuk gibi paylayan, diğer yandan da Çin'i, Rus'u gök kubbeye çıkaran lâf salatalarını kat'iyetle sevmiyoruz...

Sonuç olarak belirtelim ki, Çinliler'in Sayın İsa Alptekin Bey'i hafife alıp almayacakları, önemseyip önemsemeyecekleri kendilerinin bileceği bir husustur. Bizim bildiğimiz İsa Alptekin, "Dış Türk Politikası"nı hazırlayan adam da değildir. Ama herhalde içi ve dışıyla Türklü'ğe hizmet eden bir ULU ÇINAR'dır. Çinlilerin bile bu muhtıralara suspus oldukları bir devrede, Çinlinin yapamadığını yapmaya çalışan kraldan fazla kralcı çömezlerin ve beslemelerin hâlâ ve hâlâ saldırmalarına da susamayız... *

---

* Olay Gazetesi sayın yazarı Güner Samlı'nın seviyesizce yazılarına satır satır cevap veren ve aynı zamanda Türk Tarih dersi niteliğini taşıyan cevabi bir yazımızı özel olarak adresine postaladık. Yazarın medeni cesareti varsa aynı sütunlarda yayınlar.

ALTAY'DA İLK MATBAA *

Tarihin kaydettiğine göre dünyada ilk defa matbuata vasıta olacak olan kâğıt ve mürekkebi bulan Çinlilerdir. Demek oluyor ki, Çinliler bu buluşlarıyla insanlığa yeni bir ufuk ve aydınlık getirmişlerdir. Ne var ki, bu kadar insanlığa hizmet veren bir millet kendi hegemonyasındaki insanlar için çok gaddar ve şovenisttir. Kendi boyunduruğu altındaki unsurlara yazmayı, okumayı ve aydın insan olmayı çok görmüşlerdir. Bilhassa milliyetçilik akımının güçlendiği son asırlarda Çin, Çinli olmayan milletlere daha da kapalı bir eğitim ve öğretim uygulamıştır. Bunun en güzel örneğini Doğu Türkistan'da görmekteyiz. Doğu Türkistan Türkleri kendi varlığını idame ettirmek için, daima dışarıdan matbu eserler ithal etmiştir. İslâmiyete hizmet veren eserler bu ithalatın ağırlık merkeziydi. Bugün Doğu Türkistan'da "Kızıl Çin işgalinden önce" mevcut matbu kitapların çoğunluğu Kazan, Ufa ve İstanbul'da basılmış eserlerdir. Bunun dışında halk arasında el yazması kitaplar birbirinden aktarılarak varlığını koruyabilmişti.

Doğu Türkistan'a matbuatın kesin olarak hangi tarihlerde ülke çapında faaliyet gösterdiği bilinmemekle beraber, ilk matbaanın 1930 yıllarında girdiğidir. 1933 yılında kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kendine has matbuatı vardı. Fakat, bu matbuat bütün ülkeye hitâp etmiyordu. Zira, Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti, ülkeyi tek alfabe, tek yazı, tek matbuat ve tek dille konuşmak esasından şartlar gereği uzak yönetiyordu. Diğer bir deyişle, hâlâ boy ve lehçeler bulunduğu mntıkalarda kendi alfabe, yazı ve deyişlerine göre, kendi lehçelerinde neşriyat yapıyorlardı. O tarihlerde, 1934 yılında Altay'da Kögedayoğlu Şerif Han Töre "umumi vali" olarak bulunuyordu. Şerif Han Töre, Rus kültürünün etkisinde yetişmiş aydın bir zattı.

---

* Bilindiği gibi ilk matbaayı bulan Türkler'dir. Nitekim Matbaacılar Cemiyeti'nin dergisinin 1928 Noel fevkalâde nüshasında, Hakkâk ve ressam Gusmann imzalı bir yazıda şunlar okunuyor : "Ey Türk Uygurlar, siz ki ondüördüncü asırda, ağaçtan müteharrik harfler yonttunuz. Siz olmasaydınız garbi Asya ile Avrupa "sözün" üretilmesini daha çok beklerlerdi..."

1925'de New Yorkta Graterin yazdığı «Matbaanın İcadı» adlı kitapta da; ilk müteharrik harflerle basılmış kitabın «Türkçe» olduğu kayıtlıdır. (Yazı Kurulu)

Umumi valisi bulunduğu bölgede hâlâ matbaa da yok, dolayısıyla basın da yoktu. Bu eksikliği gidermek için Şerif Han Töre, Zaysan'dan Konavaliyev adlı bir matbaa uzmanını Altay'ın il merkezi olan Sarsün be'ye getirdi. Yanına da Alım Hüseyinoğlu adlı istidatlı bir genci verdi. Kısa sürede, Alım Hüseyinoğlu, Konavaliyev'den hurufatı, mürettepliği, tashih işlerini öğrendi. Getirilen matbaa hurufatları Kazak Türk lehçesindeydi. Alım Hüseyinoğlu ve arkadaşlarının ciddi çalışmaları sonucu 1934 yılının Kasım ayında Altay'da ilk defa Kazak Türkleri lehçesinde "ERİKTİ ALTAY" — Bağımsız Altay — gazetesinin ilk nüshası yayınlandı. Gazetenin ilk redaktörü Şerif Han Töre idi. Bu gazetenin yayınlanması ile Altay'da heyecandan öte gidemeyen millî şuur ateşlenmiş oluyordu. "Erikti Altay Gazetesi"ni Doğu Türkistan Türkleri "bilhassa Altay havalisinde" üzerinde inkâr edilemeyecek kadar tesiri olmuştur. Diyebiliriz ki, 1940 yılında Çinliler'e karşı ayaklanan Osman Batur'un faaliyetinin neşet bulmasında bu gazetenin de büyük rolü vardır.

Altay'da kurulan bu ilk matbaa da; başlangıçta ilkokullar için ders kitapları basıldı. Daha sonraları orta dereceli okullar için de kitaplar basıldı. Bu kitaplarda millî ruh, millî kültür ve tarih işleniyordu.

"Erikti Altay Gazetesi" istenilen hedefe varınca, gazetenin idaresi ve redöktürlüğüne Kanapiyaoğlu Mankey getirildi. Mirza Ahmet Muhammetcanoğlu'da başyazılarını yazıyordu. Mankey, "erikti altay"a ek olarak haftada bir yayınlanan "Câne Altay" — Yeni Altay — adında bir dergi de çıkardı. Bütün bu çalışmalara paralel olarak halk edebiyat-

Ahmet Can Kasimî

Yanda
Şerif
Han
Törem
görülüyor...

tına ve kültürüne ağırlık veren kitaplar da Altay Basımevi'nde basılıyordu. Bunlar arasında ilk neşr edilen eserler, Alım Hüseyinoğlu'na aitti. Onun, 'Ana', 'Altay'a Gelen Konuk', 'Kongsbaydın Ahı', 'Şaman'ın Ölüm Şarkısı' ve 'Kurnaz Tacir' adlı eserleri neşredilmişti.

1944 yılında İli'de "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" diğer adıyla "ÜÇ AYMAK ÖKİMETİ" — Üç İl Hükümeti — kurulunca, "Altay Matbaası" daha da güçlendi. Hükümetin sekreteryasında Ahmet Can Kasımî gibi kültürlü bir zatın bulunuşu, matbaanın gece - gündüzlü çalışarak kitap basma işine vesile oldu. 1945 yılında Altay Matbaası'ndan meşhur Kazak ozanı Aset'in "Saliha - Samen" adlı kitabı tab edildi. 1947'de Tan Çolpanı "Tan Yıldızı" adlı dergi, 1948 yılında da "Birlik" adlı siyasî bir dergi daha yayınlandı. Bu yılın içinde, Kesteli Sözder "Nakışlı Sözler", Zavkiya, Eki Palvan "İki Pehlivan", Esim Han gibi halk edebiyatından örnek kitaplar da neşr edildi.

1934 ve 1945 yıllarında matbaa kadrosunda görev alan Tananayoğlu'nun "Melike'nin Ömrü" adlı eseri, Celal Hüseyinoğlu'nun "Erkin", "Bürkütbay" ve "Batır" adlı destanları, Abdullah Buratbekoğlu'nun "Kuvanışbay Batır" hikâyesi ile halk şairleri Argınbek Abeşoğlu, Sağdullah Nuralin ve İsmail Bek'in eserleri de gazetede tefrika edildi. Alım Hüseyinoğlu'nun "Bürgenbay Batır" piyesi ile Ayaz Biyi "Ayaz Oyunu" adlı sahne oyunları Sarsünbe şehrinde sahneye kondu ve günlerce inmedi.

Altay matbaası ve neşr organları 1949'da Kızıl Çin'in ülkeyi istilâsıyla kapandı. Mesulleri öldürüldü. Bir kısmı ise Rusya'ya kaçtı.

DIŞ TÜRKLER ANKETİ İLE İLGİLİ SORULAR

Soru : 1 —) Prensip olarak bütün insanları severiz. Siz; Yunan, Bulgar, Rus, Çinli, İngiliz ... kişiler arasında Dış Türklere bir kişiyi tesbit ettiğinizde, O'na karşı sevginiz, diğerleri ile aynı seviyede mi olacaktır? Evet - Hayır, sebebi?

Soru : 2 —) Şu veya bu sebeple başka devletlerin hâkimiyetinde kalmış soydaşlarımıza karşı, bir mesuliyet duyuyor musunuz? Evet - Hayır, sebebi?

Soru : 3 —) Oralardaki soydaşlarımıza, hakim millet idaresinin müşfik ve benliklerini korumada serbestlik tanıdığına inanıyor musunuz? Evet - Hayır, nasıl, neden?

Soru : 4 —) Zamanımızda da devletler, milletler, kültürlerini olabildiğince dünyaya yaymak için büyük çaba sarfediyorlar. Biz ise, soy ve kültür bağı bulunan Dış Türklere bile ilgilenmiyor, kültür beraberliğini kuvvetlendirecek hiçbir şey yapmıyoruz. Bir kaç senede bir gönderilen ses san'atkârları ve kalitesiz filimlerimiz dışında... Bu durumu nasıl yorumluyorsunuz?

Soru : 5 —) Dış Türklere ile, siyasi bir gaye taşımayan faaliyetlerin kültür, spor, turizm v.s. genişçe yaşatılmasına taraftar mısınız, Evet' se nasıl? Hayır'sa nasıl?

Soru : 6 —) Komünist Rusya ve Komünist Çin bilhassa muhtelif Türk kavimlerinin yaşadıkları topraklara milyonlarca kendi soydaşlarını yerleştirmekte; binlerce köy, kasaba ve yüzlerce şehir kurmaktadırlar.

Ruslar; Kırım, İdil - Ural, Kuzey Kafkasya, Azerbeycan ve Batı Türkistan'da yerli halkın sayısını % 1 - 30 nisbetine indirerek yerleşmişler; Çinliler de Doğu Türkistan'a milyonlarca göçmen yerleştirerek, yerli halkın şimdiden yarısına eş miktara erişmişlerdir. Bu hareketlerini komünist dünya görüşüne göre yapıyoruz, diyorlar. Sizin görüşünüz nedir?

Soru : 7 —) Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Doğu Türkistan'daki Türk boyları, Türkçe'nin muhtelif lehçelerini konuşmaktadırlar Ruslar, Rusçayı ikinci bir dil olarak değil, ana dil olarak empoze etmektedirler. Öyle ki, meselâ, Azerbeycan'ı ziyaret etmiş olan bir marksist yazar neşrettiği kitabında, bilhassa gençlerin ana-dillerini iyice bilmediklerini, Rusça'yı daha rahat konuştuklarını, hattâ — esefle — kaydetmektedir.

Komünist Çinliler'in de bu dil siyasetleri, marksist düşünceye göre mi ayarlanmakta, yoksa burda millî bir gaye mi takip edilmektedir?

Soru : 8 —) Dış Türklere için sürdürdüğümüz mücadele de beğenirsiniz, beğenmediğiniz taraflar nelerdir? Hususî bir görüşünüz var mı?

DIŞ TÜRKLER ANKETİ İÇİN GELEN ÜÇÜNCÜ CEVAP :

TEKİN ERER

(Son Havadis Gazetesi Yazarı, eski Milletvekili)

Cevap : 1 — Elbette her millet kendi ırkının mensuplarına karşı daha yakın samimi ilgi duyar. Hele bu ırkın bir kısmı esaret altında ise onun mensuplarına karşı alakâ şüphesiz daha fazla olur. İleri Batı dünyası ülkeleri başka ülkelerde bulunan bir tek vatandaşı eğer haksızlığa uğrarsa bütün varlığıyla onu korumaya çalışır.

Benim de küçük çocukluğumdan beri Dış Türkler'e karşı büyük sevgi ve yakınlığım vardır. 40 yıldan beriyazıyorum. Her zaman her fırsatta Dış Türkler'in hürriyete kavuşmaları için kalemimin bütün gücüyle çalışmışımdır.

Cevap : 2 — Evet, çok mesuliyet duymamız lâzım. Bütün Türkler yani T.C. topraklarındaki bütün Türkler, başka devletlerin hâkimiyetinde kalmış soydaşlarımıza ilgi duymalı ve bunun mesuliyetini bütün ruhu ile hissetmelidir.

Cevap : 3 — Kat'iyen inanmıyorum. Ne Kızıl Çin, ne Sovyet Rusya soydaşlarımıza kendi vatandaşları gibi hareket etmezler. Mutlaka farklı davranırlar. Nitekim gerek Doğu Türkistan, gerek Batı Türkistan ülkelerini ziyaret eden arkadaş ve dostlarım Türkiye'ye döndükleri zaman sorduğumda bu ülkedeki Türkler'in kıyafetlerinden derhal tanındığını söylemektedirler. Elbiselerinden, giyinişlerinden, ayakkabılarından Türkler'in ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördükleri anlaşılmaktadır. Bunu da tabii karşılamak lâzım. Çünkü biraz hak ve fırsat verilirse kendi öz,

ana vatanlarındaki soydaşlarımız hürriyetlerini isteyeceklerdir. Bunu önlemek için soydaşlarımıza ayrı muamele yaparlar.

Cevap : 4 — Bu sualiniz, 3. ncü sualinizin içinde cevabını bulmuş oluyor. Dama sıkı ilişkiler kurmak elbette çok isabetli olur. Fakat emperyalistler buna gerektiğince müsaade etmezler.

Cevap : 5 — Elbette taraftarım. Fakat daha önce de söylediğimiz gibi buna müstevlilerin pek müsaade edeceğini sanmam.

Cevap : 6 — Çinliler işgal altında tuttıkları Türkler'i Çinlileştirmek, Ruslar'da kendi hâkimiyetleri altındaki Türkler'i Ruslaştırmak isterler. Fakat Türk ırkı, öyle bir ırk ki, ne kadar da işgal altında kalsa varlığını kaybetmez, benliğini muhafaza eder. Bu bakımdan bunlar bu faaliyetlerinde başarılı olamamaktadırlar. Batı kaynaklarına göre Türkler'in nüfusu gerek Doğu Türkistan'da gerek Rusya'daki 5 Türk Cumhuriyetinde hızlı bir şekilde artmaktadır. Bütün baskılara rağmen soydaşlarımız dillerini, dinlerini, törelerini ve an'anelerini muhafaza etmektedirler.

Hattâ 2000 yılında Rusya'daki Türkler'in Rus nüfusuna yaklaşacağını söyleyenler bile vardır.

Cevap : 7 — Sun'i olarak Türkler'in dillerini bozmaktadırlar. Beş Türk Cumhuriyetinin dilleri sanki ayrılmış gibi ayrı gramerler, ayrı kelimeler icad etmek gibi bir gayrete düştüklerini öğreniyoruz. Elbette Kızıl Çin'de kendine göre bir dil siyaseti takip edecektir. Fakat bu teşebbüslerin bir netice vereceğini sanmıyorum.

Cevap : 8 — Ben Dış Türkler'in buldukları yerlerde müstakil devlet kurmalarını, hürriyet ve istiklâllerine kavuşmalarını savunuyorum. "Bütün dünya Türkler'i birleşsin, bir bayrak altında toplansın" fikrine itibar etmem. Zaten bu mümkün olmaz. Böyle bir imkân olsaydı 16. ncı asrın büyük imparatoru, tek söz sahibi Kanuni Sultan Süleyman bunu başarırdı.

Bizim Dış Türkler dâvâmız insanlık dâvâsıdır. Beynelmilel bir dâvâdır. Bugün dünyada esir millet kalmamıştır. Afrika'da insan yiyen Mao-Mao'lar bile hürriyetlerini elde etmişken 70-80 milyonluk Dış Türkler'in bu asırda esaret altında bulunmaları dünya insanlığı için bir lekedir, ayıptır. Ve bunlar buldukları yerlerde "ekalliyet" değildirler. Tam aksine Türkistan topraklarını işgal edenler oralarda ekalliyette-dirler.

Biz "Doğu Türkistan'a hürriyet" derken aynı zamanda dünya insan-

lığına da hitap etmemiz, dünyadaki 160 devleti de bu yolda imale etmemiz lâzımdır.

Ruslar, batılıları "emperyalist" olarak takdim ediyorlar. Halbuki emperyalistin kim olduğunu anlamak için bir "dünya haritası"na bakmak yeterlidir. 15. nci asırda Rusya'nın bütün arazisi 400.000 km² idi. Bugün evet 5 asır sonra bugün Rusya'nın Avrupa'da 5 milyon km², Asya'da 16 milyon km² arazi üzerinde hâkimiyetini sürdürmektedir. 5 asırda 57 defa büyümüştür. Bu millet "emperyalist" olmuyor da hudutları içerisindeki milletler mi emperyalist oluyorlar.

Dış Türker için sürdürülen mücadeleye gelince, her işde olduğu gibi bu işde para işidir. Para olmadan hiç bir şey yapılamaz. Dış Türk Dernekleri kaynak yaratmalı ve devlet yardımı görmelidirler. Ancak yalnız Rusya ve Çin'e müteveccih değil, B.M.'lere müteveccih dünyayı bu mesele üzerine çekici propaganda da yapılmalıdır.

Benim milletvekilliği zamanımda bütçede bu derneklere yardım edilmesi için teşebbüslerimiz oldu ve bazı yardımlar yaptırıldı. Bunlara devam etmek lâzım.

Bugün en kuvvetli silah propagandadır. Dâvâ çok haklı bir dâvâdır. Milletlerin esaretlerinden kurtulması insanlığın en büyük özlemlerindedir. Fakat maalesef biz bunu duyuramıyoruz. Eisenhower'ın ABD reisi-cumhur'u olduğu dönemde Temmuz ayının 3. ncü haftası "Esir Milletler Haftası" olarak kabul edildi. Ne yazık ki bu haftaya "izcilik haftası"ndan daha az bir ilgi gösteriliyor. Ne TRT, ne de Türk basını ilgi göstermiyor. Ancak bir kaç kalem bu haftayı hatırlıyor. Ben de her sene bu hafta dolayısıyla seri yazılar yazarım.

Dış Türker Dâvâsının geleceği için bilhassa süper devlet olan Amerika'yı çok tahrik etmek, kendi koydukları nizamın devamını sağlamak derneklere düşen görevlerden biri olmalıdır.

Aslında bu, "Türker'in dâvâsı" olduğu halde bizim Meclis'den de "Esir Milletler Haftası" kabul edilerek karardan geçmedi.

Sayın Tekin Erer Bey'e son soru olarak "Birleşik Asya Devletleri" şeklinde bir oluşum olursa bunun Dış Türker'e faydasının ne olacağını ve böyle bir oluşumun mümkün olup olmadığını sorduk. Hatırlayacağınız gibi "Birleşik Asya Devletleri" fikri, anketimize gelen 1. nci cevabın sahibi Kurt Tarık Özhan Bey'e aittir. (Bk. No : 22-23) Bu hususta Sayın T. Erer Bey'in cevabı aynen şöyle oldu :

Olamaz öyle şey. Mümkün değil. Şimdi ilk dâvâ, Dış Türkler'in birinci merhalede müstakil devlet olmalarını sağlamaktır. Kendi bayrağı olan, kendi ordusu olan, kendi dış temsilcilikleri, kendi mahkemeleri olan birer devlet haline gelmelidirler. Dış Türkler... Öncelikle bunu temin etmek lâzım. Hiç olmayan bir mesele için Rumlar'ın, Ermeniler'in nasıldıkları meydandadır. Biz onlar gibi vahşi suikastler yapılsın, insanlar öldürülsün, istemiyoruz. Fakat Dış Türkler seslerini çıkaramadıklarına göre bu görevi dünyada tek müstakil devlet olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları üzerlerine almalı, bu yolda çalışmalıdırlar. Bunu da en iyi kurulmuş olan, maddi kaynağı var olan, devletten destek sağlamış bulunan Dış Türk Dernekleri yapabilir...

KIRIM TÜRKLERİNİN SESİ

Emel

İKİ AYLIK FİKİR-KÜLTÜR DERGİSİ

- Dergicilikte 33 yıllık istikrar.
- Türk Dünyası için Kültürel, İlmî, Fikri kaynak.

Abone olmak isteyenlere örnek sayı gönderilir.
Hertürlü yazışma adresi:

Istanbul: Ankara Cad.54/2
Ankara: P.K. 33 - Ahmetler

BU AYDA ARAMIZDAN AYRILANLAR

Bugüne kadar dergimizde görülen bir eksiklikte, Doğu Türkistan davasına hizmet etmiş olupta, bizce bilinen tarihlerde ölen mücahitlerimizi bazı sebeplerden ötürü anamayışımızdı. Bundan böyle, ölüm yılı dönümlerinde dergimizin "BU AYDA ARAMIZDAN AYRILANLAR" sayfasında anmayı, onların hayat hikâyelerini kısaca okurlarımıza sunmayı bir görev saydık. Okurlarımızdan da, böyle Doğu Türkistan'a hizmet etmiş olan mücahidlerimiz varsa, kısa hayat hikâyeleri ile bize yollamalarını bekliyoruz.

VEFATININ 11. YILINDA

KAYNAŞ GAYRETULLAH

KAŞĞARLI İSMAİL CENGİZ

Doğum yeri ve yılı : Targabatay, 1918
Ölümü : 18.2.1972
Baba adı : Muhammed Can Molla
Ana adı : Raziye
Gömülü olduğu mezar : İstanbul Silivrikapı,

Ada : 3, Parsel No. : 7954

Kaynaş, Orta Asya Türklüğünün hazin bir döneminde, komünizmin Türkistan'a tünediği bir kezde, bugünkü Kazakistan tesmiye olunan bölgenin Targabatay ilinde bir Kazak çadırında 1918 yılının yaz aylarından birinde Raziye hanımdan dünyaya geldi. Doğduğu yer o günlerde Rusların işgali altında idi. Babası Muhammedcan Molla, çarizmle mücadele etmiş. Türklerin esaretten kurtarılması yolunda yapılan millî mücadelelere katılıyordu. Ancak, 1917 yılında çarlığın inhita bulması ile yerine gelen komünizm, öncüleri bu mücahitlere yardım eder görünmüş, Lenin'in etnik unsurlara "kendi mukadderatınızı kendiniz tayin" ediniz sözleriyle avunmuşlardı. Ne var ki, bu sözlerin yalan olduğu sonradan anlaşıldı. Muhammed Can Molla, önce Ruslar tarafından tutuklandı, daha sonra 1923 yılında, Rusya'yı terk ederek Doğu Türkistan'a iltica etti. Manas havalisine yerleşti.

M.C. Molla'nın Doğu Türkistan'a geldiği günlerde, buradaki Türkler'de hürriyet ve istiklal için çırpınıyorlardı. Gerçi, Çin henüz komünizmin kucağına düşmemişti. Fakat, şovenist bir Çin diktası Türklere aman ver-

miyordu. M.C. Molla anladı ki, Türkler için Çin'le Rus'un hiç bir farkı yok. O halde burada da millî mücadeleye devam etmeliydi. Nitekim öyle oldu. Molla mücadeleye devam karar kıldı. Türkleri el altından teşkilatlandırdı. Onları yapılacak bir milli mücadeleye hazır bir potansiyel duruma getirdi. Rus politikasını ve Türk'lük meselesini iyi bilen Molla, için bu teşkilatlanmayı kurmak çok kolay oldu.

1940 yılının kış kıyamet bir günü idi. Bir Çin müfrezesi M.C. Molla'nın Taşbulak'taki evini sabaha karşı kuşattı. Hükümetin kendisini tevkif ettiğini, teslim olmasını istiyorlardı. O günlere kadar silahlı değil de, "şuurlanma" için hazırlanan Türkler, Molla'nın tevkif edildiğini gün ışığında duyular, ardından göz yaşları dökmekten başka ellerinden bir şey gelmedi. Bu, Manas milli hareketinin temel elemanının tevkifi, Manas'taki ilk tevkif olayı idi. Sonraları 1942 yılında, kurultay bahanesiyle, Yunus Hacı, Ali Bek ve Baykonak oğlu Ömer Beyler tutuklandılar.

Babasının zindana götürülüşü ile sarsılan genç Kaynaş, metanet ve cesaretini kaybetmedi. Babasının "Ben ölüme gidiyorum, amma, mücadeleye devam edin" sözleri daima aklında idi. Fakat, zalim Çinliler bu gençten çekindikleri için, Kaynaş'ı Manas'a götürüp bir yatılı okulda göz altına aldılar.

Genç Kaynaş göz altında bulunduğu müddetçe vaktini okumakla geçirdi. Ona, her dem, her an Çin övülüyordu. Dünyanın kurtarıcısı Çin'di. Onun için, onu sevmeli, onu ata bilmeli ve ona saygı ile itaat edilmeliydi. Fakat, genç Kaynaş'ın bunlara inanmış görünmekten başka çaresi yoktu. Nihayet, büyük kahraman Osman Batır'ın başarılı savaşları Çinlileri ürkütmüş, Türklere kuvvet ve cesaret vermişti. Nitekim, 1944 yılında Manas'ta Türklerin hakim olduğunu görmekteyiz. Kaynaş, artık hürdür. Tekrar milletin içine dönmüş ve milli mücadeledeki yerini almıştır.

İngiliz yazarı Godfrey Lias, Kaynaş'tan bahsederken, onu Targabay ve Alma-Ata havalisindeki Türkleri uyarmak için, dergiler dağıttığını yazmaktadır. Evet, Kaynaş hayatı bahsine, geceli gündüzlü basit teksirlerle çoğalttığı, ve halkı millî galeyana getirecek broşür ve dergileri at sırtında ta Rusya içerlerine kadar dağıtmaktan çekinmeyen bir mücahitti.

İdam talebiyle yargılanan fakat, Osman Batur'un kuvvet kazanmasıyla serbest bırakılan Muhammed Can Molla sekiz yıl sonra eve dönyordu. Döndüğünde milletin ve onunla beraber oğlunun mücadeleye devam ettiğini görünce göz yaşlarını tutamadı.

1949'da Doğu Türkistan'ı terk etmek üzere yola çıktığı zaman Kaynaş bütün istihbarat görevini yürütüyordu. Memleketi terk edecekler Köklük'te karargahlanmıştı. Urumçı'de ise kızılar hakim durumda ve

şehire girip çıkmak tehlikeli olmasına rağmen Kaynaş, 40 kişilik bir kol-
la şehre girmeyi başarmış, maliye vekili Canım Han'ı almaya geldiğinde
onun çoktan Urumçi'den ayrılarak Osman Batur'la birleştiğini görünce
milli kahramanlardan ve Urumçi'de göz altında bulunan Takman Batur'ı
kaçırarak Köklük'teki mücahitlere sağ, salim ulaştırmıştı. Bu hareketin
lideri Ali Bek'in büyük itimadını kazanan Kaynaş, bundan sonra devam-
lı olarak düşmanla olan istihbarat işini büyük bir başarıyla neticelen-
dirmiş, Ali Bek'e verdiği bütün raporlar doğru ve kesin olarak netice
vermiştir. Kasköl'de iken bile, aradaki çöllerden yol olarak, gene güven-
lik için, tek başına Kanambal'a gidip dönmüş, düşman hakkında bilgiler
toplamıştır.

Bu çalışmalarından başka, bütün silahlı savaşlara bilfiil iştirak eden
Kaynaş, üstün başarı göstermiştir. Kaynaş'ın bir diğer özelliği de edip
olmasıdır. Kazak lehçesinde "Körgenderim" yani (Gördüklerim) adlı bir
eser bırakmıştır. El yazması ve manzum halde olan bu eserinde Kaynaş,
bütün mücadele hatıralarının belîğ bir manzumla dile getirmiştir. Eserin
nesir halinde Türk edebiyatına kazandırılmasını, yazar olan oğlu Hızır
Bek Gayretullah'dan beklemek hakkımızdır.

Pozitif ilme büyük bir değer veren Kaynaş, bütün evlatlarına tahsil
imkânı sağlamaya çalışmıştır. Bir çok dergi ve gazetelerde yazılarını oku-
duğumuz Hızır Bek'ten başka, İstanbul Teknik Üniversitesini bitirmek
üzere olan bir oğlu ile ilk ve orta öğreniminde olmak üzere beş kız ev-
ladı daha vardır.

1954 yılında Türkiye'ye gelen Kaynaş, hayatını çok ağır şartlar al-
tında idame ettirmiş, tamamen çocuklarının tahsili ile uğraşmıştır. Bu
ağır hayat şartları altında, karaciğer kanserine müptela olan Kaynaş, 54
yaşında, 18 Şubat 1972'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Kaynaş, büyük Türkistan birliğine ve Türklüğün bütünlüğüne sami-
mi olarak inananlardandı. Türkistanlıları, Kazak, Özbek, Uygur, Türk-
men v.s. tefriklere bölmezdi. Evlatlarına da daima "büyük Türkistan ve
tek Türk ırkı" fikrini telkin ederdi. Nur içinde yatsın.

BİR TÜRKİSTANLI GENCİN GÖZÜYLE TÜRKİSTAN DÂVÂSİ

Meryem HAKİM *

Bana göndermiş olduğunuz Doğu Türkistan Dergisi için çok teşekkür-

* M. Hakim Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü öğrencisi olup, Doğu Türkis-
tan'dan bahseden birçok literatürlerde adı geçen Alibek Hakim'in torunu ve Ha-
san Oraltay Bey'in de yeğenidir.

kür ederim. Türkistan hakkında çıkan her türlü yayından haberdar olmak isterim.

Benim gayem Kazak, Uygur, Özbek, Kırgız, Türkiye Türk'ü, Azeri, Kerkük, Tatar hiçbirini ayırt etmeden, hepsine, ayrı ayrı değer vererek; bu dâva için politik amaçla veya çıkar sağlamak için yani bir yer edinmek için değil, sadece ve sadece ilmî yani akademik çalışma yapmaktır. Çünkü Türkistan'ı biz "cehaletimiz yüzünden" kaybettik. Eğer daha fazla aydınımız, okuyan ve düşünen adamlarımız olsaydı, eğer birlik olsaydı — ki bu husus son derece önemlidir — eğer biraz da ilimden, teknikten, dünyayı alt üst eden medeniyetten ve biz Türkistan'ı kaybetmeden yüzyıllar önce Avrupa'lı ve diğer milletlerin yaptıkları yenilik, reform ve dünyayı saran fikir akımlarından haberimiz olsaydı, TÜRKİSTAN ESİR OLMAYACAKTI...

Şimdi tarihlerden okuyoruz; Türkistan esir olmadan önce, 17. ve 18. nci yüzyıllarda Ruslar vatanımızın bitmez tükenmez hazinesine göz dikmiş ve o tarihlerden itibaren Türkistan'a girmenin, istilâ etmenin yollarını aramıştır. Bu konu Türkistan'ı "akademik çalışma" çerçevesinde inceleyen herkes için caridir.

Rus Çarı IV. İvan devrinden (16. yüzyıl) itibaren Kazak ve Astarhan Hanlıklarının Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra Rusya'nın politikası; önce "Kazak'ın Sarı Dalasın" yani Kazak Bozkırlarını ele geçirmek daha sonra da Timur devrinden beri hatta daha önceleri dahî Orta Asya'da medeniyetin merkezi durumunda olan Semerkant, Buhara, Hive, Hokand Hanlıklarını ele geçirmek; böylece özellikle Hindistan'dan gelen ticaret yoluna sahip olmak, sıcak denizlere inmek (ki Afganistan işgaliyle bu emellerine yaklaşmıştır) ve Türkistan'ın o fevkâlade yeraltı ve yer üstü servetine sahip olmak olmuştur...

O tarihlerde bizim bunlardan, bu hesaplardan haberimiz yoktu, haberimiz olsa bile tedbir almaktan acizdik, almadık.

Ne olursa olsun bu davayı kaybetmemizde en büyük suç; "cehaletimiz" olduğu kadar, "birlik" içinde hareket edemeyişimizdir. Maalesef Kazak, Kırgız, Uygur, Özbek ayrımı yaptık. Ve hatta Kazak Türkleri dahi kendi aralarında Ulu Cüz, Orta Cüz, Kişî Cüz demek suretiyle birbirimize düşmüşüz.

"Kine Sarı" olayını ele alalım...

Zeki Velidi'ye göre Kine Sarı'yı Kırgızlar öldürmüştür. İşte bu olay bizim kendi durumumuzu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Maalesef Orta Asya'da yaşayan biz Türk - Müslüman halkında "millet olma" şuuru

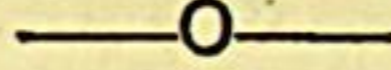
yoktur. Bizler de millet olma kavramından çok kabilecilik, Kazakçılık, Uygurculuk, Özbekçilik var.

Öyleyse evvelâ yapılacak iş; bu düşünceyi, bu düşünceyi taşıyan kafaları saf dışı etmektir. Çünkü bu tür kavgalar, çekişmeler, hizipler, ihtilâflar kesinlikle ve kesinlikle küçük beyinlerin, kısır döngüye takılı kalmış düşünce ve fikirlerin eseridir.

Biz gençler olarak siz büyüklerimize çok şeyler borçluyuz. Çünkü bizi hür bir dünyada, öz vatanımızda hayata kavuşturdunuz. Büyüttünüz, okuttunuz. Bizler, bizler için çırpınan siz büyüklerimize lâayık, hayırlı evlât olabilmek için çok okumamız lâzım geldiğini bilmekteyiz.

Size aslında "dergi için" teşekkür etmek gayesiyle mektuba başladım. Bu arada ne kadar duygulandığımı ve mutluluk duyduğumu belirtmekle birlikte, okuyan çocuklarınızın ne gibi fikirler taşıdığını öğrenmenin hakkınız olduğunu düşünerek bu mektubu uzattım.

Saygılarımla...

V E F A T

Üzüntü ile haber aldığımızı göre, 1950 - 1960 yılları arasında Almanya'da faaliyet gösteren "Türkeli Azatlık Komitesi"nin kurucularından, aynı teşkilâtın sekreteryasından, komitenin yayın organı "Türkeli" dergisinin redaktörlerinden, Radyo Libertynin kurulmasına vesile olan HARİS KANATBAY 1982 yılının son aylarında Münih'te vefat etmiştir. 2. Dünya Savaşında Millî Türkistan ordusunda da hizmet gören Haris Kanatbay, bir ara Mustafa Çokayoğlu'nun da hizmetinde bulunmuştu.

Haris Kanatbay'a Yüce Allah'tan rahmet, hemşehrilerimize de baş sağlığı dileriz.

DOĞU TÜRKİSTAN FOLKLORU (I)

Hazırlayanlar :

İSMAİL CENGİZ — HIZIR BEK GAYRETULLAH

ÖNSÖZ

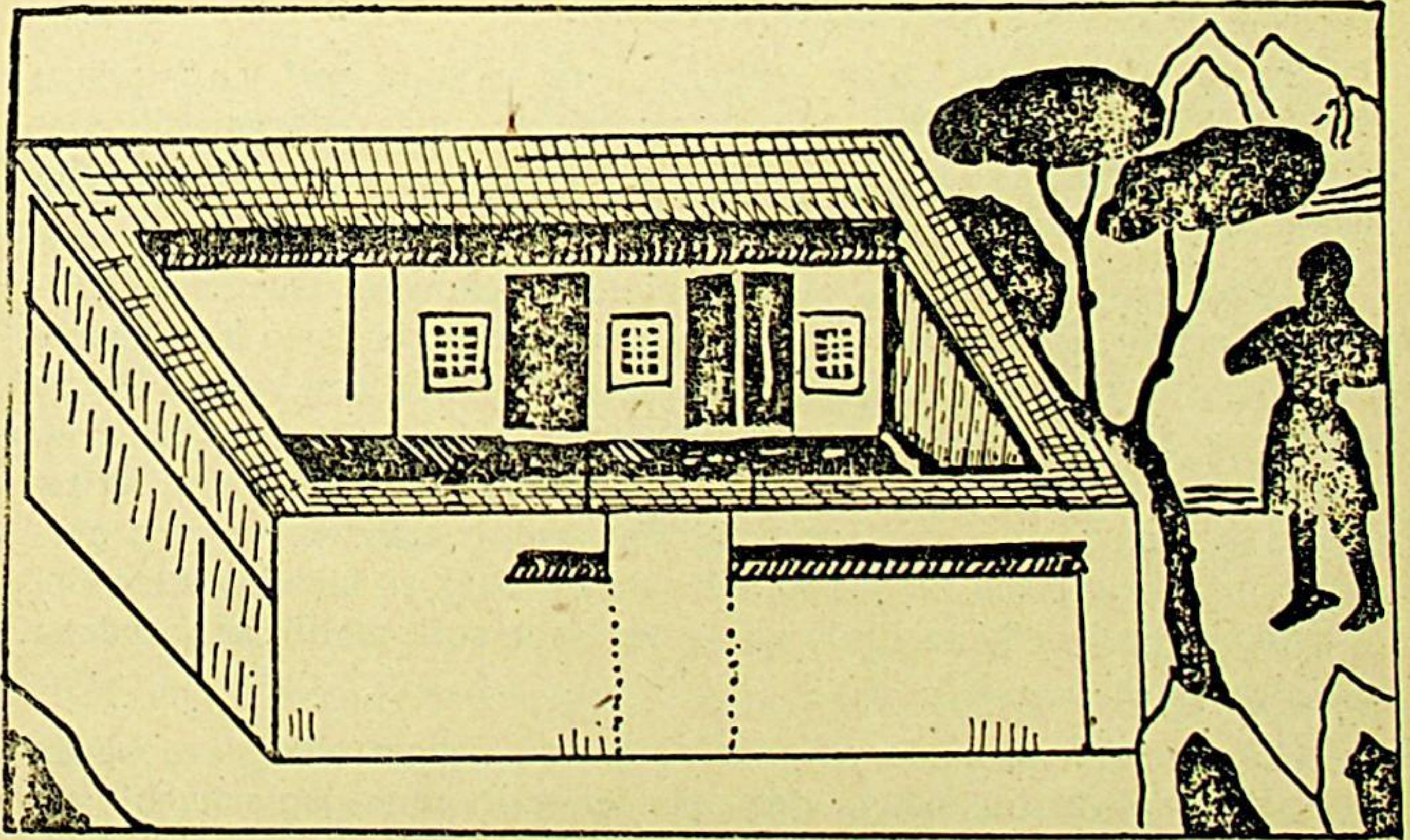
Doğu Türkistan Avrupalı yazarların belirttiği gibi Asya'nın ortası, veya Asya'nın kalbi durumundadır. Genelde belirtmek gerekirse Orta Asya denilen mıntıkanın büyük bir bölümünü oluşturan "Doğu Türkistan", Türkler'in anayurdu olduğu gib aynı zamanda Türk medeniyetinin beşiğidir. Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacıp gibiler bağrında yetiştiren, uygarlığın kaynağı, edebiyatın özü, müziğin ahengi ve tabii insancıl yaşantının merkezi olan Doğu Türkistan'da yaşayan Türk boyları kadim gelenek ve göreneklerini en güzel şekliyle bugün dahi aradan yüzyıllar geçmesine rağmen devam ettirmektedirler. Bunlar, tıpkı Kars'ının Edirne'liye olan "yaşama töreleri" kadar bir farkla birbirlerine aslında çok benzerler. Ne var ki, kentli Türkler'in yaşayışları ile Bozkır'daki Türkler'in yaşama şartları normal olarak değişmekte ve ortaya kendine özgü bir folklor dünyası doğmaktadır. Kentli Türk'lerde, islâmlıktan sonra ve islâmın verdiği dinî terbiye ile folk hayatı bir bakıma frenlenmiş denilebilir. Çünkü, bozkır medeniyetindeki serbestiyetin yerini burada tarikatlar ve medreseler almakta, böylece kentli Türk'ün folkloru hareketi yerine; desen, çizgi, renk ve motif olarak el işlerinde, türkü ve şarkı olarak dillerde, gönüllerde yaşamaktadır. Ancak 1930 yılından sonra hürriyetin verdiği rahatlık ile kentli Türk'ün folkloru figür olarak ele alınmış ve sahnelere konulmuştur. Çin kültür inkılâbı esnasında büyük bir darbe yemiş olmasına rağmen Doğu Türkistan folk hayatı özünden hiç bir şey kaybetmemiş, aksine daha güzel, daha modern bir folk hayatı oluşmuştur.

Biz elinizdeki bu sayıda Doğu Türkistan'ın folklorundan örnekler verecek ve tanıtmaya çalışacağız. Gelecek sayılarımızda da Doğu Türkistan folklorundan damlalar sunmaya devam edeceğiz.

UYGURLAR'DA EVLER VE EV SÜSLEMELERİ

Uygur Türkleri'nin evleri zengin olsun, fakir olsun çok şirin, güzel ve düzenlidir. Herkesin gücünün yettiği oranda evinin önünde bir bahçesi vardır. Evler, bahçe dahil bir duvar ile çevrili olur. Eve "tek derbaza" yani "tek cümle kapısı"ndan içeri girilir. Bazı evlerde birinci kapıdan içeri girdikten sonra ikinci ve üçüncü kapıları geçtikten sonra gayet geniş olan ve "Ayvan Saray" denilen bir odaya girilir. Bu odanın içi süslü ve düzenlidir. Odanın dört bir tarafındaki duvarlar, zeminden bir metre yüksekliğe kadar işlemeli bezlerle kaplıdır. Evin duvarlarında çeşitli ağaçlardan yapılmış, süslü ve oymalı "Tekçe" adı verilen raflar bulunmaktadır. Her duvarda altı raf bulunmaktadır. Bu tekçe'lere yani raflara, çini, piyale, leğen gibi porselen tabak ve bardaklar konulur. Ancak gayet düzenli bir şekilde dizilmiştir. Açıkcası duvarlardaki raflar, bugünkü süs büfeleri'nin vazifesini ifâ etmektedir. Rafların altında ise yukarıda bahsettiğimiz gibi "zerdival" denilen bir metre enindeki desenli kumaş duvarı baştan başa kaplar. Bu hem eve bir renk katar, hem de oturan şahısların duvardan nem kapmalarını önler. Elbette oturan şahıslar yalnızca kumaşa değil, kumaşların önünde zaten hazır olan yastıklara bellerini dayarlar.

Etrafı duvarla çevrili ve avlulu bir Uygur evi...

"Ayvansaray" adı verilen odadan sonra bir kaç oda daha bulunur. Bunlardan birisi de "kışlık mihmanhâne"dir. Kışlık mihmanhânede "misafirhânede" sūs eşyalarının çokluğu dikkat çeker. Bu odaya ailenin yakın akrabaları ve yakın dostları kabul edilir. Uzaktan gelen gayrî özel misafirler için yukarıda bahsettiğimiz "Ayvansaray" adı verilen oda hazırlanır. Ayvansaray odasında fazla sūs eşyası bulunmasa dahi, temiz ve sade bir görünüm hâkimdir. Yapılış tarzı da daha güzeldir. Bu oda da aynı zamanda misafirlere yemek verilir.

TURFAN VAHASINDAKİ UYGUR EVLERİ *

Doğu Türkistan'ın Turfan vahasındaki Uygur evlerinin belirli bir şekli yoktur. Evler sokaklarda bazen düzgün, bazen eğri - büğrü bir biçimde aralıklı olarak dizilirler. Bazen iki üç evden oluşan gruplaşmalar görülür. Genellikle, ailelerin meydana getirdiği küçük mahalleler görülür.

Evlerin hepsi de kerpiçten yapılmış, oldukça yüksek duvarlarla çevrilidir. Avluya küçük bir ahşap avludan girilir. Kapıyı, Romanya'daki halk yapılarına benzer, dövme demirden menteşeler tutar. Bu kapıların yine dövme demirden kiltleri vardır ve koca başlı çivilerle süslüdür. Üst taraflarında küçük tahta parçalarının sanatkârane bir biçimde birbirine eklenmesinden meydana gelmiş sūsler mevcuttur.

Ev ve müstemilatı "ahır, ambar, üzüm kurutma yeri v.s." avluyu açıkta bırakmak için, daima avlu duvarı boyunca inşa edilmişlerdir. Genellikle ev, kapıya göre soldaki duvara, kurutma yeri, kapının bulunduğu duvara, diğer kısımlarda geri kalan duvarlara karşı yapılırlar.

Bütün yapılar çok sade olup kerpiçten yapılmıştır. Bunlar dikdörtgen şeklindedir. Damları da düz olup, topraktır. Nadiren hafif meyilli ve kiremitle kaplı çatılar görülür. Böyle durumlarda çatı hafifçe ileriye çıkıktır ve direklerle tutturulmuştur. Bütün Çin'de rastlanılan bir geleceğe göre cam yerine kâğıtla örtülü olan pencereler ve kapıların üst taraflarında, yeni tahta parçalarının birbirine geçirilmesinden yapılmış geometrik motiflerle süslü bir kafes bulunur. Bu delikler tuğlaların tanzimi ile beraber incelendiği takdirde çok güzel geometrik motiflerin meydana geldiği görülür.

Çok karılığın özellikle zenginler arasında yaygın olduğu ve büyük pederşâhi ailelerin bulunduğu geçmişin feodal toplum yapısının bir sonucu olarak, bugün birçok avluların içinde birden fazla ev vardır. İki katlı evler çok nadirdir.

Eve doğrudan doğruya avludan girilir. Dikdörtgen şeklinde ve ekseriya kemerli olan odaların dörtte üçü, Çin ve Orta Asya'nın bazı bölgelerine has bir yapı çeşidi olan "Han"a ayrılmıştır. Slavların "pec"ini hatırlatan "han", balçık ve tuğladan yapılmış olup 50 - 60 cm. yüksekliğindedir. İçinde ya evin girişinde ya da daha ziyade bizzat odanın içinde bulunan bir ocaktaki ateşin verdiği hararetin dolaşmasına yarıyan borular vardır. "Han"ın üzerinde uyunur, çalışılır, hatıra alçak, yuvarlak bir masa üzerinde yemek de yenir. "Han"ın evin içinde çok önemli bir yeri vardır. Üzeri halılarla kaplıdır. Odanın duvarların da halılarla, siyah fon üzerine muhtelif renkte çiçeklerin işlendiği havlularla ve etrafı çepeçevre işlemeli erkek kuşaklarıyla süslenmiştir. Odanın dip tarafından, üst üste konulmuş, kapalıları madenî süslemelerle bezenmiş çeyiz sandıkları bulunur. Bu sandıkların üzerine işlemeli yastıklar atılmıştır. Yan duvarlarda ev eşyasının ve yatak takımının konulduğu bölmeler vardır. Odanın çizgileri net arızasızdır. Bütün süsleme unsurları düzdür ve tek bir plân üzerine yapılmıştır. Bunlar duvarları ve "Han"ı çiçekler, kuşlar, dokuma ve işleme ile yapılmış geometrik motiflerle süslerler. "Han"daki harareti sağlayan "ocak" aynı zamanda yemek pişirmekte de kullanılır.

UYGURLAR'DA MAĞARA EVLERİ VE MABETLER *

Bilindiği üzere, mağaralar içine mabeher yapma düşüncesi, — ana fikir olarak —, Buda dininin geleneklerinden geliyordu. (...) Bilindiği üzere Çin'e Duzim, Orta Asya yolu ile girmişti. Daha doğrusu Buda dini, Orta Asya'da yeterli bir gelişme derecesini bulduktan sonra, Çin'e yayılmıştı.

Turfan'da başlayan Buda dini, ilk konak olarak "Bin Buda mâbeh"lerinin bulunduğu (Çin'in batısındaki ve Çin'in Orta Asya'ya açılan en önemli kapısı) Tun-huang'de konaklamıştı. Bundan sonra Çin'in içlerindeki "mağara mâbetleri" ile, en üst gelişme seviyesine erişmişti. Bu kısa girşi, Turfan bölgesindeki mağara mabedleri ile, mağaralar içine yapılmış olan evleri, daha iyi anlayabilmek için yapmış bulunuyoruz.

"Mağara evler" yapmak için, Turfan bölgesinin arazisi ile iklimi çok uygun idi. Ovanın içinde alçak tepeler uzanıyor ve bu tepelerin yamaçları da, dik dönemeçler yapıyorlardı. Tanrı dağlarından inen büyük

---

* Bu yazı, Prof. Bahattin Ögel hocamızın Kültür Bakanlığı yayınları arasında neşrolunan Türk Kültür Tarihine Giriş adlı eserinin 3. ncü cildinden iktibaslar yapılarak hazırlanmıştır.

seller, mağara evleri yapmaya uygun, girintili ve çıkıntılı kalker tabakalar bırakmışlardı. Bu sebeple Turfan'daki arazi, Buda dininin geleneklerine uygun ve yeni mağara evler yapmak için de çok elverişli idi. A. von Gabain hocamız, "*Koço Uygur Hakanlığında Hayat*" adlı eserinde şöyle diyordu :

"Mağara ev yapma geleneği, fakirlik ve yoksulluğun bir işareti değil idi. Aksine mağara evler insanları, yazların sıcağından ve kışların da soğuklarından, en iyi koruyan mesken tipleri idiler"
(sayfa : 76)

Hele bu mağara evlerinin içleri, türlü freskler, tablolar ve çeşitli konfor ile süslenmiş ise. Buda dininin girmiş olduğu her yerde, mağara evi yapma geleneği vardı. Nitekim bu gelenek, Tanrı Dağları eteklerinden başlayarak, Batı Türkistan ve Afganistan'a kadar bile uzanıyordu. (sayfa : 68 - 69).

Aslında Türk geleneğinde "*ünğür*" denilen mağara evleri yoktu. Bilhassa bozkır hayatı için mağara evler biçim bakımından ve hayat şartları bakımından da uygun değildi. Çünkü Bozkır Türkleri'nin günlük yiyecek maddeleri et ve süt ile ilgili idi. Et ve süt ise Buda dini geleneklerinde yasaklanmıştı. Bahattin Ögel hocamızın da belirttiği gibi ayrıca, bir mağaraya bağlanıp kalmak, hayvancı kavimlerin yaşayışlarına uygun alışkanlık değildi.

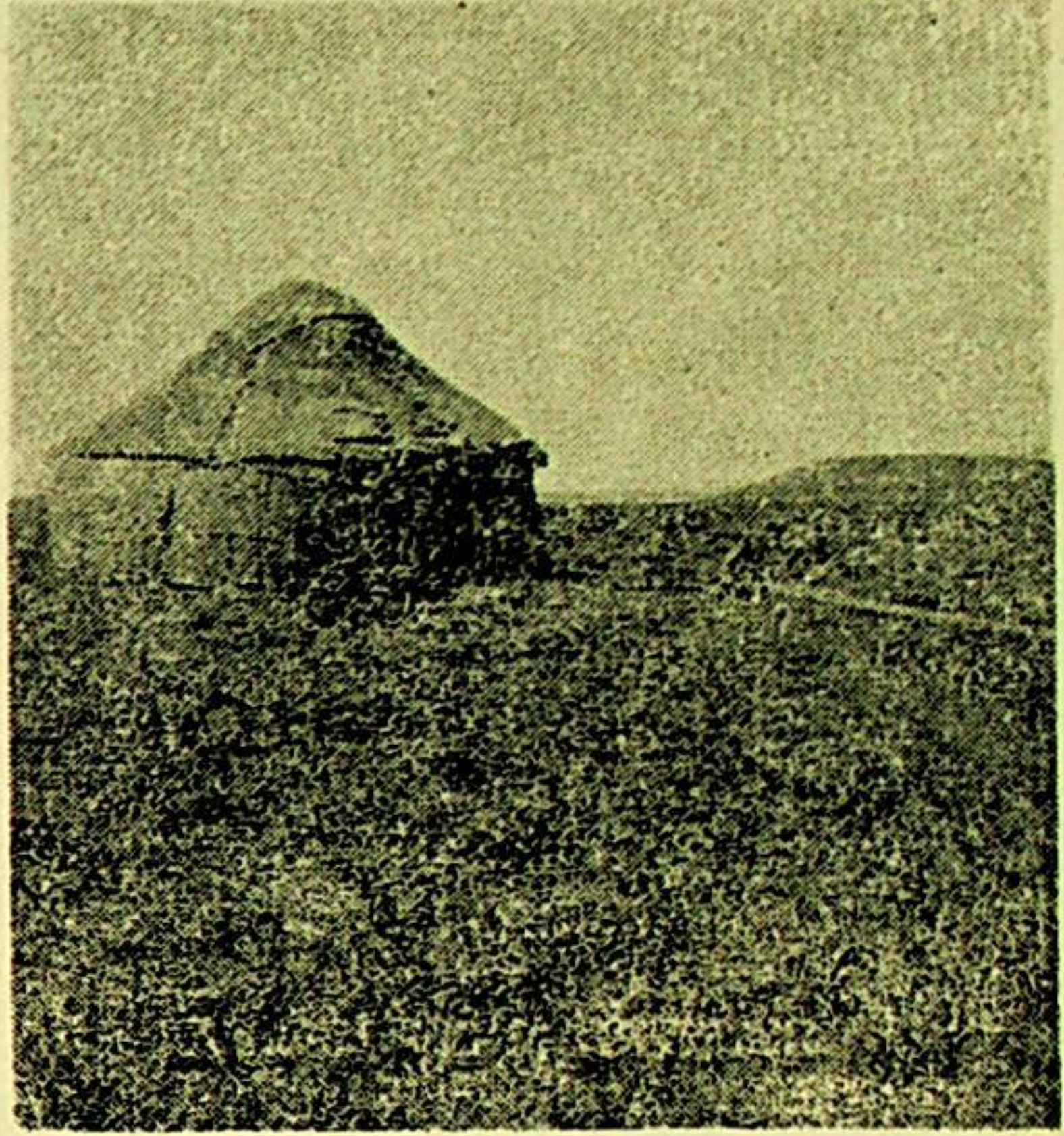
"Turfan bölgesinde görülen, kişilere ait mağara evler, diğer yerlere göre, sayıca daha çok idiler. Doğu Türkistan'ın diğer yerlerindeki mağara evler ise, umumiyetle mâbed olarak kullanılıyorlardı. Turfan'daki evler, çoğu zaman tek tonozlu bir tavan ile yapılmışlardı. Tek ve geniş bir oda gibi idiler. Giriş yeri ise, ön kısımda yapılan bir balkon ile temin edilmişti. Dışarı ile olan temasları ise, merdivenlerin yardımı ile kurulmuştu. Bunlar daha çok, tek cepheli evler idiler. Buna rağmen, ayrı oturma yeri olarak yapılan evler ile mağara mâbedleri arasında, oldukça geniş ayrılıklar vardı." (sayfa : 73 - 74).

"Turfan ve Kuça'daki "*çadıra benzeyen tek kubbeli mâbedler*", A. von Gabain tarafından geniş olarak incelenmiştir (sayfa : 77). Bu mağara mâbedlerinin kubbe kenarları yaygın olarak çiçekler ile süslü çerçeveler tarafından çevrilmişlerdi. Kubbenin ortasında ise, bir baca vardı. Kubbe ile duvarlar ise, Budist mitolojiden alınmış freskler ile süslenmiş idiler. A. Grünwedel, bu resimleri Budist mitolojiye göre değerlendirmiş ve mânalandırmıştı. Bu mâbedler, yapı ve şekil bakımından gerçekten eski 'Türk çadırlarını' andırıyorlardı. Fakat bu tip eserler, Orta Asya'dan ta Afganistan'a kadar uzayan, bir gelenek halinde yayılmışlardı."

KAZAK TÜRKLERİNDE "EV" : AKÜY

Bozkır medeniyeti denilince, şüphesiz sosyologların birleştiği tek nokta Orta Asya'da yaşayan Bozkır Türkleri'nin meydana getirdiği "çadır medeniyeti"dir. Bu medeniyetin yaratıcısı da Kazak-Kırgız Türk boyları gösterilmektedir.

Bilindiği üzere folk hayatının ilk başladığı yer "ev" ve çevresidir. Bu bakımdan çadır medeniyetinin yaratılışında önemli yeri olan "ev"i, konutlaştırmakla göreceğiz. Kazak ve Kırgız Türkleri'nde görülen "aküy"ler bu konutlaşmanın temelini teşkil eder.

Bu konut yapı malzemesini başlıca iki kaynak teşkil etmektedir. Tabiatla çok bulunan ağaç ve koyun yünlerinin çeşitli evrelerden geçilerek elde edilen yünlü aksesuarlardır... Burada ağaç, ana çatıyı, yünlü aksesuarlar da yardımcı malzeme olarak örtüyü ve süsü teşkil etmektedir.

Aküy'ün dışarıdan görünüşü ciddi görkemlidir. Ev sahibinin varlığı da aküyü ile ölçülür. Evin dış görünüşü, içinin dekorasyonu ve diğer malzemeler ne kadar göz alıcı ve görkemli ise bu ev sahibinin varlıklı bir kimse olduğuna hükmedilir. Varlığın bir diğer kanatı da, evin küçüklük veya büyüklüğüdür. Bunun için de, keregelerin (çıtaların) meydana getirdiği kanat ve oniki kanat olan evler vardır. Eğer keregesi dört kanattan yukarı, sayıda ise, ev sahibinin varlık derecesi bu kerege kanatları ile ölçülür. Dört, altı, sekiz kanat evlere normal olarak rastlanır ama on ve oniki kanat evlere ancak, çok zenginlerde rastlamak mümkündür.

Avıl "Avlu" :

Tıpkı, binaların bir araya gelmesiyle, kentler veya köyler nasıl oluşuyorsa, evlerin de meydana gelmesiyle "Avıl" meydana gelir. Her avılın gelen misafirlerin atlarının bağlanmasına mahsus iki kazık arasına urgan

gerilmek suretiyle yaptığı tavlalar bulunur. Bu tavlalara "Celdi" adı verilir. Celdiye gelen bir konuk ev sahibi tarafından karşılanır ve saygı ile atından indiirdikten sonra, ev sahibi misafirin atını celdiye çılıbırından (yularından) bağlar. Bazen de beldeve (urgana) da at bağlandığı da görülür.

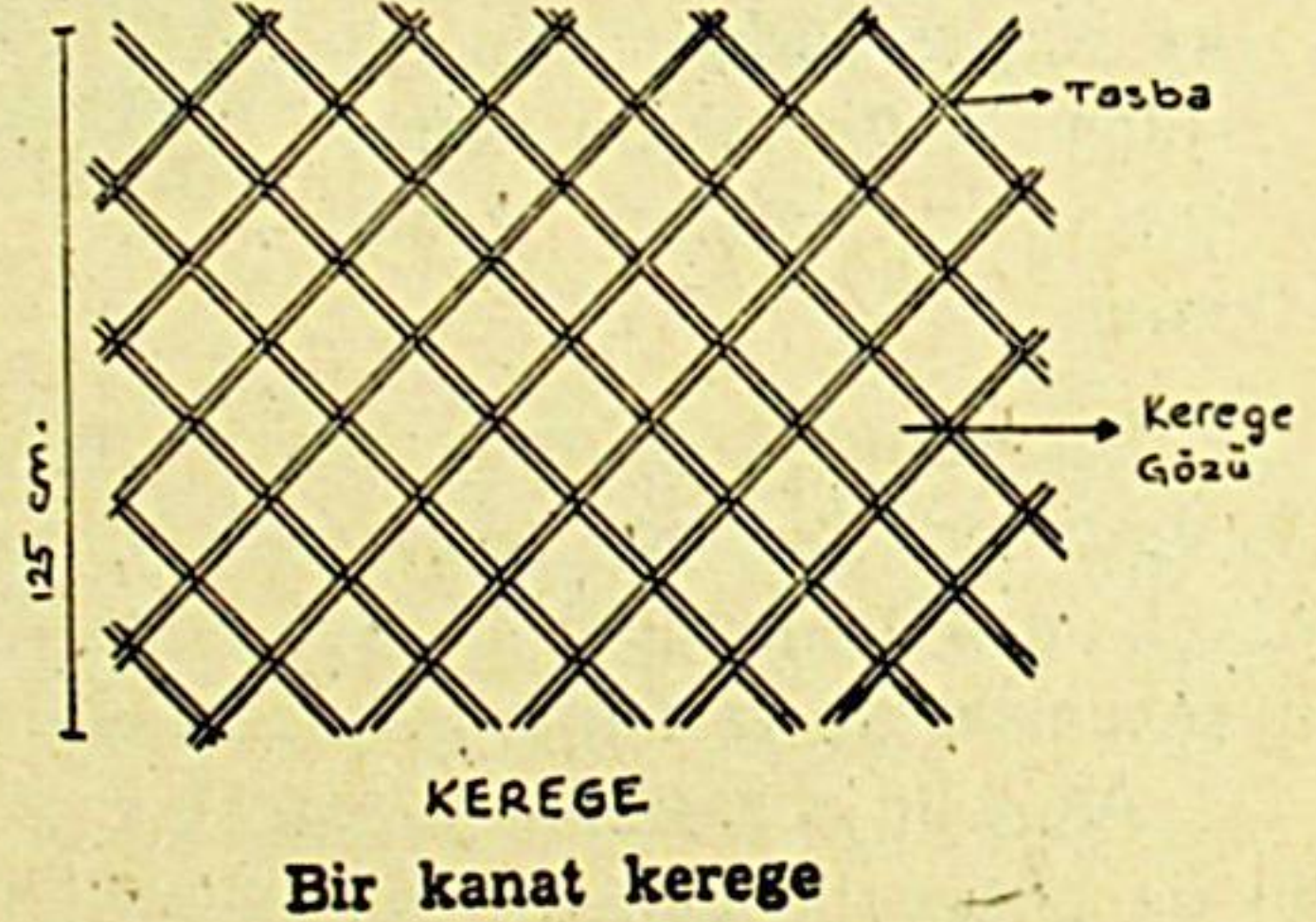
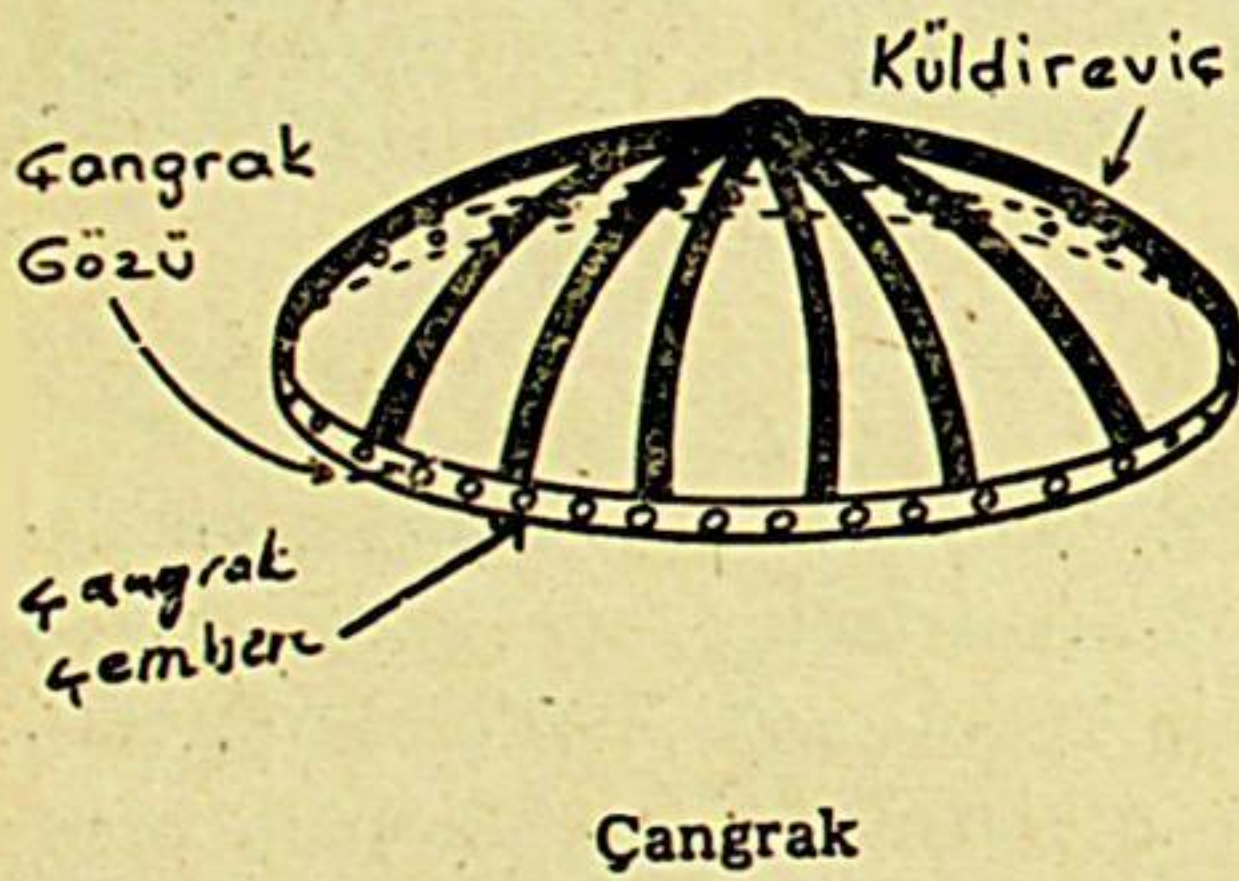
H. Altay, "Anayurttan Anadolu'ya" adlı eserinin 65. nci sahifesinde "Aküy" kelimesinden başka "Keçe evi" manasına gelen Kiziy Üyi'nden bahseder. Fakat Aküy'den farklı olmadığını da belirtir. Burada bilinmesi gereken bir önemli nokta, Aküy'ün basit bir çadır olmadığıdır.

KAZAK EVLERİNDE KULLANILAN MALZEMELER

Kazak evlerinde ağaçlardan ve yünlerden elde edilen iki tür malzeme vardır. Evin ağaç kısmı için kullanılan malzemeler şunlardır :

1 — *Şangırak* : Tam daire şeklindedir. Daire çemberi üzerinde tam aralıklarla 50 - 100 yakın delik göz vardır. Buna şangırak gözü denir.

2 — *Küldireviş* : Daire şeklinde olan şangırak'ın çember üzerindeki gözlerden, 4 - 6 - 8 çift olarak karşıdan karşıya geçen, gerilmiş ağaç yay çubuklarıdır. Bir parmak kalınlığında olup, sert çubuklardan yapılmıştır.

3 — *Kerege* : 2 metre veya daha uzun olan ve genişliği 5 - 6 cm. lik, kalınlığı 2 - 3 cm.'lik çitalardır. Bunların belirli aralıklarla delinmesi ve bu aralıkların kareler şeklinde birbirleriyle çatılmasından meydana gelir. Meydana gelen bu aralıklara (köz) adı verilir. Bu gözlerde (Cel köz, tor köz) gibi adlar alır. Kerege, evin duvar çatısını oluşturur.

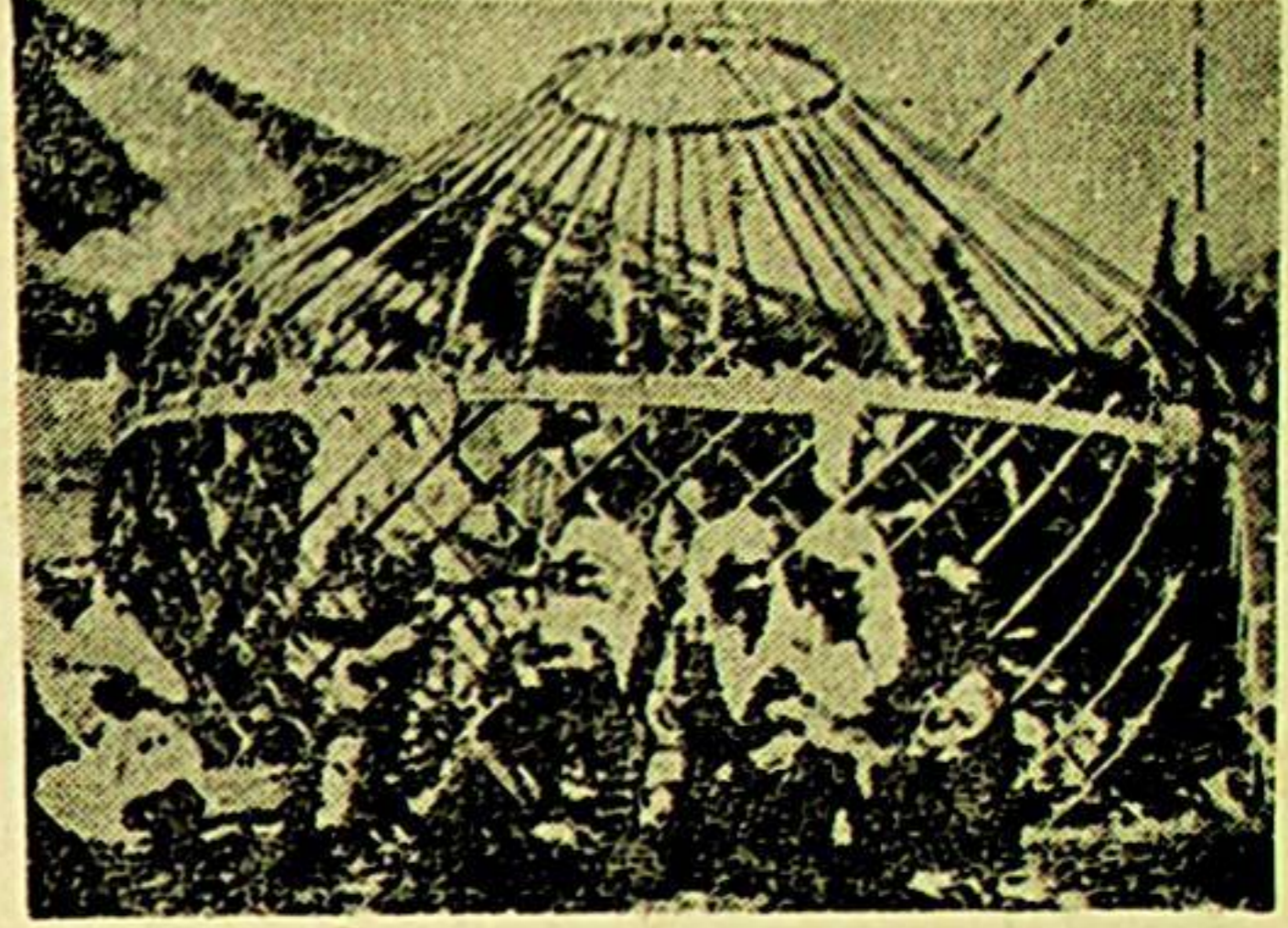
4 — *Uvık* : 3,5 - 4,5 metre boyunda, bir tarafı yassı ve bükülmüş bir tarafının ucu sivri ince yuvarlak çubuklardır. Yassı ve bükülmüş tarafına (ovık karını) denir. Sivri ucuna (ovık kalemi) denir. Kalemle karın arasında kalan kısma, (ovık boyu) adı verilir. Ovık'ın karın kısmı delik olup, buradan süslü ipler geçirilir ki, bu bağcıklarla keregeye bağlanır,

kalem kısmı ile de şangıraktaki deliğe saplanır. Ovik'in karın kısmındaki bükülmeden dolayı ağaç çubukta bir kanal meydana gelir. Bu kanal biraz daha stilize edilerek süse çevrilir ve buna da (süs kanalı) denilir.

5 — *Mandayşa* : Evin eşiğindeki (kapısındaki) alınlıktır. 2x10x5 ebatında ve lata şeklindeki tahtadır. İki ucu deliktir. Buradan yanlardan gelen kolunlara bağlanır. Boyama ile süslenir.

6 — *Tabaldırık* : Mandayşa'nın tam aksine, eşiğin toprakla birleştiği yerde kullanılan ve mandayşa ebatındaki lata ağaçtır.

7 — *Tayanış* : 3,5 - 4,5 metre boyunda 15x10x5 ebatında ağaç latadır. Evin giriş kapısının iki tarafındaki sügelik olup, mandayşa ile tabaldırık'ı birbirine bağladığı gibi, baş keregeler de bu ağaçlara bağlanırlar. Tayanış, dayanmak anlamından türeyen bu sözcük, (yaslanma) anlamındadır.

8 — *Bakan* : 3,5 - 5 metre arasında ucu çatallı bir bilek kalınlığında çok düzgün bir ağaçtır. Ev kurulurken, Şangırak bu ağaçla kaldırılır, evin içinde fil ayağı gibi kullanılır. Bugünkü toprak yapılarıdaki direk görevini görür.

Kazak evlerinde kullanılan ve yünlerden elde edilen malzemeler ise sırasıyla şunlardır :

1 — *Uzik* : Koyun yününden yapılan ve geometrik olarak ikizkenar yamuğu andıran, fakat, karşılıklı iki tabanı aşağıya doğru çember vermiş 2 - 3 metre karelik keçelerdir. Şangırakla kerege arasında kalan ve ovıkların beslediği alan bu keçelerden 2, 3, 4 parçası ile örtülür. Yapımında genellikle beyaz yün kullanılır.

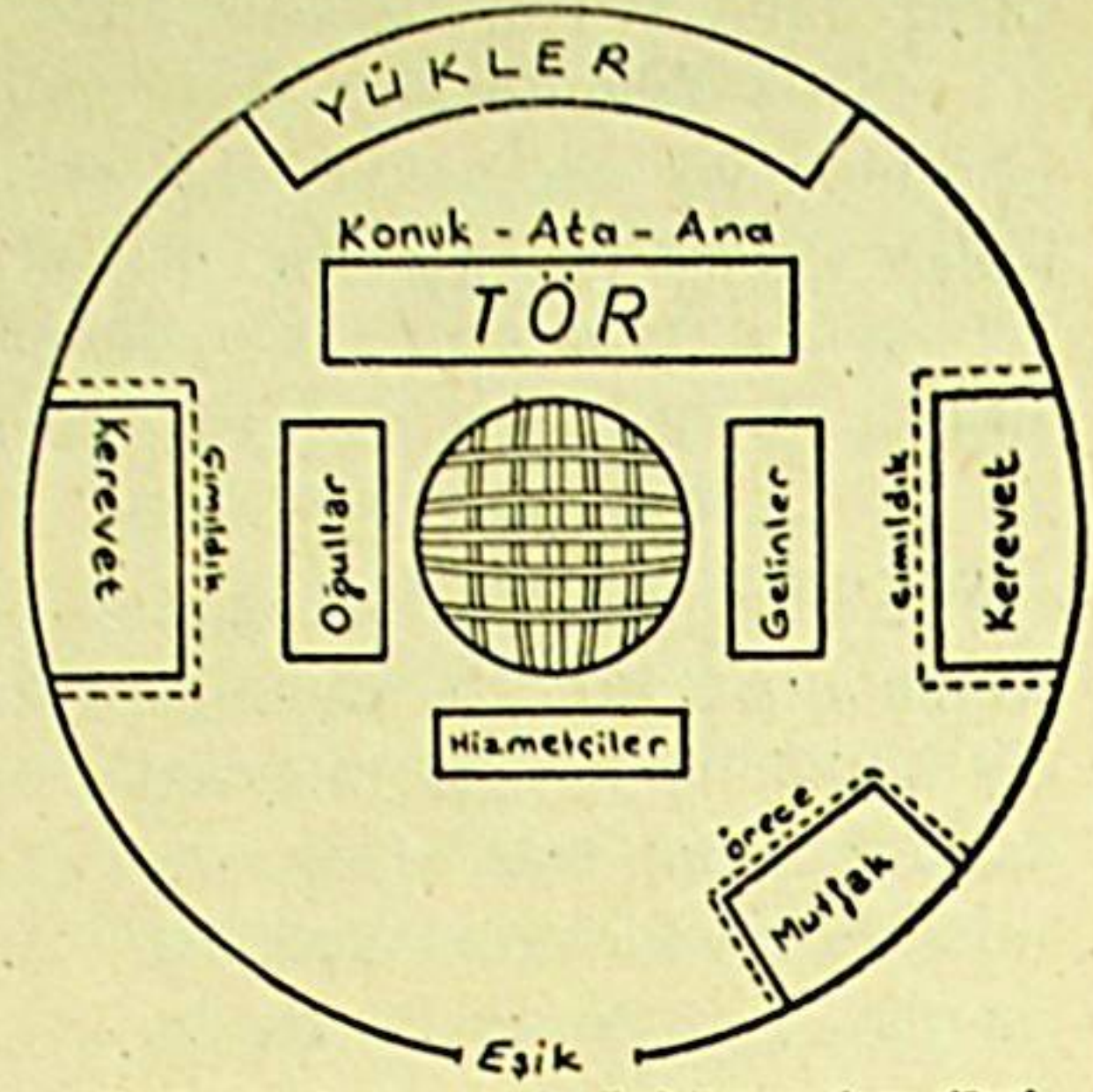
2 — *Tuvırdık* : Beyaz koyun yününden elde edilmiş ve dikdörtgen şeklinde 3 - 4 - 5 metre karelik keçelerdir. Uzik'in ovik karnından sonra, uzik ayağı içine alınarak, kerege toprağa doğru bu keçelerle örtülür.

3 — *Dödege* : Uzik'le tuvırdık'ın birleştiği yerde gözle görülmesini istemediğimiz bir birleşme (uzlaşma) çizgisi bırakır. Bu çirkinliği örtmek için bir metre eninde ve evin çepe çevresi boyunca uzayan üzerinde kırmızı çuhadan oyulmuş motiflere bezenen keçelerdir.

4 — *Tünlik* : Gecelik anlamına gelir. Şangırak, aynı zamanda evden dışarı duman çıkmasını sağlayan bir baca vazifesi görür. İşte, bu baca deliği gece veya açık olmasını istemediğimiz zaman kapanması gerekir. Bunun için de, üçgen şeklinde, kenarları ve üzeri motiflerle süslü üçge-

nin, üç ucundan iplerle bağlanmış keçeler hazırlanır ki, bu keçelere "Tünlük" adı verilir. Bir nevi Şangırak örtüsüdür.

5 — *Beldev*: Ev kurulduktan sonra, uzik, tuvırdık ve tünlük örtülüdür. Bu örtülerin rüzgâr veya fırtınadan uçmaması için bir yere tesbit edilmesi, bağlanması gerekir. Bunun içinde evin, kerege duvarı boyunca, sağ tayanıştan, sol tayanışa kadar, kerege duvarının tam ortasından bir arkanla (urgan) çevrelenerek bağlanır. Bu ana urgana (beldev) adı verilir. Evin bel kısmında olduğu için (beldev) denilmektedir.

Aköyde geleneğe göre, eşya ile aile halkının yerleşme düzeni

6 — *Baskur*: Ovik'la kerege'nin bittiği noktada bu iki elemanı birbirine bağlamak gayesi ile kullanılan ve kilim motifi ile süslenmiş, elde dokunmuş, yünden mamûl yassı, 5 - 11 cm. genişliğinde ve istenilen uzunluktaki kolonlardır. Evin, kurulmasındaki işin, başı bu kolonların bağlamasına düştüğü için (baskur) adı verilmiştir.

7 — *Uzik bağları*: Bu bağla, uzik ve tuvırdık'la tünlük ve esik'in yerlerine konulması için bağlanan ipler olup, yuvarlak, bir parmak kalınlığında ve istenilen uzunluktadır. Çeşitli renklerin karışımı olan yünlerin eğrilerek elde örülmesinden elde edilir. Güzel görünümü vardır.

8 — *Esik*: Evin kapısıdır. 1 - 1,5 metre genişliğinde olup, üç metre kadr uzunluğunadadır. Yalnız kerege boyundan sonra, şekil değiştirerek bir üçgen görünümü verir. Bir bağla, şangırak'a bağlanır. Esas elemanı yün olup, beyaz keçedendir. Fakat, süslü görünmesi bakımından esik çevresi 10 cm. kadar kara keçeden bir bantla çevrilir. Bu hem esik'e güzel bir görünüm verdiği kadar, "aköy"de, kapının yerin tesbit etmeye yarar. Esik'in sert ve düzgün durmasını sağlamak için, keçenin astar tarafında, boyalı ve iplere dizilmiş sazlarla beslenir.

Evlerde kullanılan diğer malzemeler ise (Cosa) denilen ve ağaç köklerinden tabii olarak elde edilen ve son günlerde yapay olarak kullanılan (boya), çok ince sazların biçilmesi ile elde edilen ve evlere güzel görünüm vermesi ve hem soğuğa hem sığağa karşı korunmak amacıyla hazırlanan (Çiy), ayrıca sazların örülmesinden elde edilen ve mutfak kısmında kullanılan ve paravan'a benzer (Öreşe)dir.

Bu yardımcı malzemelerin yeni sazların genellikle hepsi boyalı ve motiflidir.

D. TÜRKİSTAN'DA AİLE KURULUŞU VE EVLENME

Atalarımızdan kalma eski an'anelerin Anayurdumuz Doğu Türkistan'da hâlâ korunduğu şüphesiz bir gerçektir. Ancak şunu da bilmeliyiz ki; göçler, mahallî çatışmalar ve başka muhtelif esbepelerden dolayı eski an'anelerin bazı hususiyetleri değişmiştir. Fakat Doğu Türkistan'da hâlâ saman inancında olan (Sarı Uygurlar)ın eski Türk kültürünü yaşadıkları görgü kaynaklarına göre tesbit edilmiştir.

Göçler, harpler ve mahallî çatışmalar sebebiyle Orta Asya denilen bugünkü Doğu ve Batı Türkistan'daki boy ve kabilelerin birbirinden az farklı gelenekler ve görenekler oluşmuştur. Bu bakımdan Türkistan bölgesi içerisinde ele aldığımız (aile kuruluşu ve evlenme) meselesi, bölge içerisinde yaşayan bütün Türk topluluklarını içine almamaktadır.

Bu yazımız Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbek Türkleri'nin aile kuruluşu ile ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Doğu Türkistan'da çok az miktarda yaşayan Özbek Türkleri, buradaki Uygur Türkleri'nin içinde sayıca kaybolduklarından aynı gelenek ve görenekleri uygulamakla beraber, Batı Türkistan bölgesindeki Özbek Türkleri'nin aile kuruluşu ile ilgili an'anelerden farklı da değildir.

PEDERŞAHİ SİSTEMİ :

Eski Türkler'de beraber yürüyen (pederşahi) ve (maderşahi) sisteminin izleri Türkistan'ın hemen her yerinde göze çarpmaktadır.

Ailede baba ailenin amiridir ve anne de babanın yardımcısı mevkindedir. Baba öldükten sonra ailenin reisi annedir. Çocukların velisi ise anne ve babadır. Ailenin mülkünün sahibi yine anne ve babadır. Anne ve babanın ölümü halinde evin en büyük erkek çocuğu aile reisi olmaktadır.

Çocuklar evleninceye kadar, anne ve babanın hayatı müddetince anne ve babanın mülküne tabiidirler. Yine bu müddetçe çocuklar servet sahibi sayılmazlar ve onların çalışmaları anne ve babalarının (kazancı) içindir.

Çocukların bütûn masrafları anne ve baba tarafından nafaka sayılır. Fakat çoluk - çocuk sahibi olan oğul için anne babası tarafından ayrı ev, arazi ve ev eşyası verilerek (Bölük öylük) yani başka ev sahibi haline getirilmiş olan oğullar bu ayrılmış servetin sahibi sayılırlar. Kazak ve Kırgız Türkleri'nde evlenen kız ailesinden ayrılmış sayılır. Hattâ miras dahi alamaz. Ancak kızların aile ocağı manasına gelen (Törkindev) diye evlenen kız anne ve babasını ziyaret eder ve babanın iktisadî durumu müsait olursa bir (hak) alabilmektedir.

Uygurlarda ise evlenmiş olan kız anne - babasının ailesinden çıkmış sayılmaz. Ve kocasının ailesinde ise (yarı yabancı) vasfını taşır. Yani anne - baba, kızının damattan ve onun ailesinden gördüğü iyi veya kötü muamelelere daima dikkat eder ve müdahalede bulunurlar. Anne - baba, kızına karşı damadın veya ailesinin fena muamelede bulunduğunu görürse kızı evlerine götürmek ister ve damadın evine yollamamak suretiyle damadı ve ailesini yola getirmek hakkına maliktirler. Eğer onlar kıza karşı tekrar fena muamele yaparlarsa, kızını ayırıp, almaktan çekinmezler. Kızın anne ve babasının (himaye hakkından) doğan bir hadisedir bu. Ve kız bir kaç çocuk sahibi oluncaya kadar damadın ailesinden sayılmaz ve bir kaç çocuğu olduktan sonradır ki bir ev kadını olarak kocasının ailesinde hakikaten yerleşmiş olur.

Bu adet, bir taraftan damat ile gelinin alâkasının kolay çözümlmesine ve karışık hadiselerin çok olmasına sebebiyet vermekte ise de diğer taraftan şark memleketlerinde kadınlara karşı olan zulümlere maruz kalmamak için tek bir çaredir.

Kazak ve Kırgız Türkleri'nde ve Uygurlar'da erkek ve kız çocukları için 15 - 20 yaş arası evlenme çağıdır. 20 yaşından aşağı olan oğul yahut kız çocuğu, ana babanın kendi arzularıyla evlendirilirler. Bilhassa kızın rızasını almağa lüzum bile görmezler. Evlenme Türk töresine göre olur. 20 yaştan daha büyük olan çocukların evlenmeleri de anne - babanın rızası alınmadan vuku bulan evlenme (kaçak) telâkki edilir. Ve böyle evlenen evlât (ahlâkça düşük) insanlar sayıldığından bu gibi evlenmeye cesaret edenler pek enderdir.

Uygur Türkleri'nde olsun Kazak ve Kırgız Türklerinde olsun yakın akraba evliliklerine çok ender rastlanır. Hatta bozkır hayatında yani Kazak ve Kırgızlar da aynı kabilenin birbirinden kız alıp vermesi dahi mümkün değildir. Akraba evlilikle hem sağlık açısından yasak olduğu gibi aynı zamanda törecede yasaklanmıştır.

EVLENME :

Evlenmeye ilk adım nişan veya söz kesimi ile başlamaktadır. Beşik kertmesi şeklinde de evlenmelere rastlanılmaktadır. Oğlan babası ve anesi kızı beğenirse kendileri veya Kazak Türkleri'nde olduğu gibi yalnız baba, yanına en az üç kişiyi alarak ve bazen de ailenin yakınları kız evine gönderilmek suretiyle güzel bir üslûpla kız babasından istenir. Kız babası cevabını daha sonra vereceğini söyler. Kız babası müsbet cevap verirse artık nişan için hazırlık başlar. Bu arada söz de kesilmiş sayılır.

Doğu Türkistan'da bir düğün ziyafetinden görünüş...

Kazak Türkleri'nde kız ailesi, kızını vermeden önce bütün akrabalarını bir aile meclisinde toplar. Durumu onlara açar. Çünkü akrabaların da rızasını almak bir töre geleneğidir. Aynı şekilde oğlan babası da durumu akrabalarına iletmekle yükümlüdür. Uygurlarda böyle bir durum olmamakla beraber, kız ve oğlan ailesi durumu en yakın akrabalarına sadece bildirirler.

Nişanlanmış olan kızın evleneceği zamana kadar başka bekâr erkeklere görünmesi veya konuşması ayıp karşılanır. Hattâ evlenmeden önce nişanlandığı oğlan ile sık sık görüşmesi, beraber olması dahi top-

lumca kabul edilmez. Ancak bugün Doğu Türkistan'da bu tür sıkı bir disipline rastlamak mümkün olsa dahi az derecededir. Bilhassa Üniversitelerde okuyan kızlar, ortam icabı erkeklerle beraber bulunduğundan daha serbest bir ilişki vardır. Ancak ilişkilerde ahlakî durum kaybolmuş değildir.

Uygur Türkleri'nde ve Kazak Türkleri'nde başlık vardır. Ancak Uygur Türkleri'ndeki başlık sadece çocukların masrafını karşılamak amacıyla verilmektedir. Bunun dışında Anadolu'da da olduğu gibi (başlık) adı altında damat tarafından kız evine yollanan hediyeler vardır.

Kazak Türkleri'nde durum biraz daha değişiktir. Dergimiz yönetmeni Hızır Bek Gayretullah'ın (Altaylarda Kani. Günler) isimli kitabının 163 ve 164. ncü sahifelerinde bahsettiğine göre kız babası oğlan babasından bir heyet huzurunda :

a — İki yaşındaki yıllık yavrusu olan Baytal'dan 100 kadar veya 100 koyun veyahut da eş değerde bir eşya,

b — 100 metre kadar (cirtis) denilen kumaş, kadife çuha ve benzeri şeyler ister .Bunların dışında hazırlanan ve (korjin) adı verilen hediye torbasında yahut hediyelerin arasında (iliv) veya (bağcık), (süt hakkı) ve (oyun kâdesi) adları altında binek atı veya bir yük devesi ve düğün masrafları için bir miktar paranın bulunması şarttır.

Kazaklar'da ve Kırgızlar'da düğün eğlenceleri arasında (Cirtis Düğünü) adı verilen oğlan tarafının akrabalarından hediye toplamak amacıyla yaptığı bir toplantı, sonra (Bâs) adı verilen kımız içme yarışması yapılır. Kız uzatma, Kelin alma ve Veda Töreni (Car aytma) merasimleri tertip edilir. Düğün töreni esnasında (Bet aşar) adı verilen ve kıza öğüt vermek olayı olan bir tören de tertiplenir. Ve evlenme olayı sonuçlanmış olur. Bu arada oğlan babası kabile büyüklerinin hakemliğinde (enşi) denilen miras hakkından oğluna düşen payı verir ve onu yeni bir hayata kavuşturmuş olur.

Uygur Türkleri, Kazak ve Kırgız Türkleri gibi esas düğünden evvel bir çok merasimler yaparlar. Avrupa'lı Türkistan araştırmacısı Günner Jarring'in de eserlerinde belirttiği gibi Uygur Türkleri sadece bir düğünle yetinmezler. Oğlan tarafının tertiplediği bir (oğlan düğünü), kız tarafının tertiplediği (kız verme düğünü), damadın genç arkadaşlarının tertipledikleri aynı şekilde gelin adayının arkadaşlarının tertipledikleri eğlence merasimleri yapılır. Bozkır hayatında görüldüğü üzere (gelin isteme), (gelin alma), (gelin alayı) ve (veda etme) gibi birçok merasimler yapılır ve bütün bunlardan sonra esas düğün yapılır.

TÜRKİSTAN TÜRKLERİNDE MİSAFİRE SAYGI

Türkler'in en önemli hususiyetlerinden birisi de şüphesiz misafirperverliğidir.

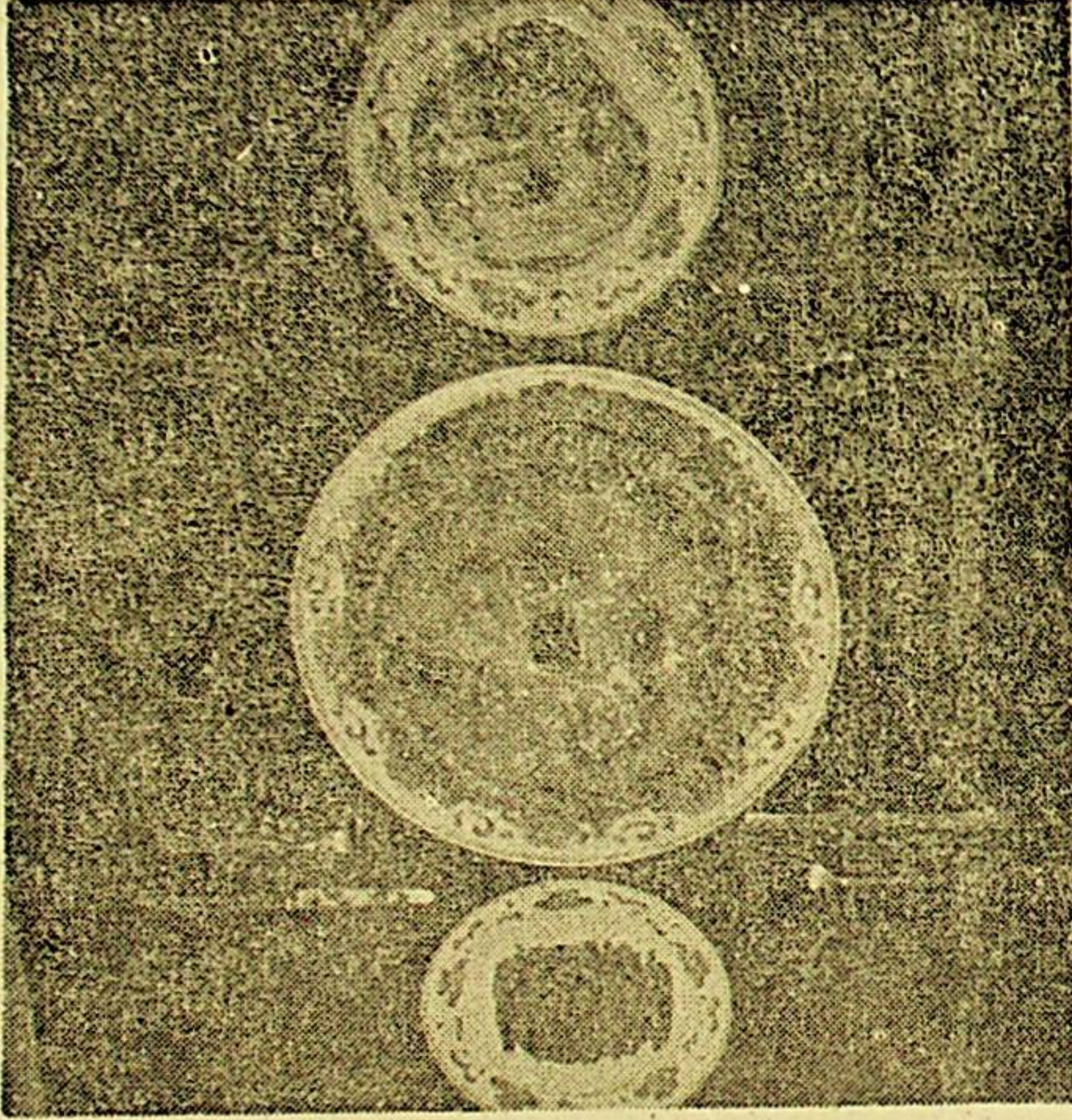
Güzel Anadolu'muzda da halen güzel ve titiz bir şekilde varlığını koruyan konuk ağırlama) geleneği veya kibarlığı Türkistan'da da en güzel biçimiyle devam etmektedir. Hatta öyle ki gelen misafirler kendi akrabalarından bir gibi saygı, hürmet ve hizmet görür. Şehirlerde olsun, bozkırlarda olsun misafire hürmet ve hizmet aynı derecede ve aynı şekildedir. Aynı mahallede oturanlar, hanımlar, beyler ve bilhassa gençler muhakkak her gün birbirlerinin evlerini ziyaret ederler, otururlar, yemek yerler, sazlı - sözlü sohbetde bulunurlar. Burada şunu belirtmek gerekir ki aynı mahallede oturanların, akrabaları birbirlerini ziyaret için tâyin edilmiş bir saat yoktur. Sabahın sekizinde de, akşamın sekizinde de ve hattâ gecenin on ikisinde de misafir gelebilir ve hangi şartlar altında olursa olsun ağırlanır. Ve bu ağırlama Türkiye'de olduğu gibi sadece çay ile, kahve ile geçiştirilen bir olay değildir. Evde hazır olan yemek varsa misafire sunulur, yoksa hemen usta eller yemek yapmaya koyulur. Tanıdıkların birbirlerinde konmaları da problem olmayıp, büyük bir samimiyet içerisinde olur. Hattâ bir yabancı dahi eve geldiğinde en güzel şekilde ağırlanır ve özel bir durumu olsun olmasın sorulmadan evde yatma- sı teklif edilir.

Bozkır hayatında, misafirin gelişinde ev sahibi dışarı çıkar, misafiri atından indirir, atı bağlanır ve eve buyur edilir. Atına bakmak, gideceği zaman atını getirerek eyerleyip hazırlamak, koltuğundan kaldırarak atına bindirmek, kendisine yaz günleri kuzu kesmek, kış ve ilkbaharda hazır etten yemek yapmak v.b. şekillerde son derece saygı ve hizmet verilir. H. Altay'ın eserinde belirttiği gibi (sh. : 202); gündüzleri herhangi bir yolcu rastgele bir eve gelirse sofrâ hazırlanır, rahatça karnını doyurup yolunadevam edebilir.

UYGUR TÜRKLERİNDE YEMEK ÇEŞİTLERİ

Uygur Türkleri, şehirlerde hayat sürdüğünden dolayı çok çeşitli yemekleri vardır. Her gün değişik yemekler yenilmekle beraber genel olarak etli - havuçlu pilav ve suykaş denilen çorba sofraları işgal etmektedir.

Eve kalabalık veya özel bir misafir geldiğinde başta (suykaş) denilen ve (uğra) adı verilen hamurun küçük ve ince parçalarla meydana gelen ve çeşitli sebzenin bulunduğu çorba ikram edilir. (Suykaş)dan sonra havuçlu ve etli bir pilav getirilir. Pilavın ardından ise hamurun içine et ya da kıyma koyarak güzel bir şekil verilen ve buharda pişirilen mantı verilir. Bazen mantının yerine yine şekil bakımından mantıya benzeyen fakat ateşte, bugün ise fırında pişirilen ve içinde et kıymasının bulunduğu (samsu) ikram edilir.

Bu yemekler Uygur Türkleri'nin başlıca çeşitleri olup yukarıdaki servis kalabalık ve önemli misafirler için yapılmaktadır.

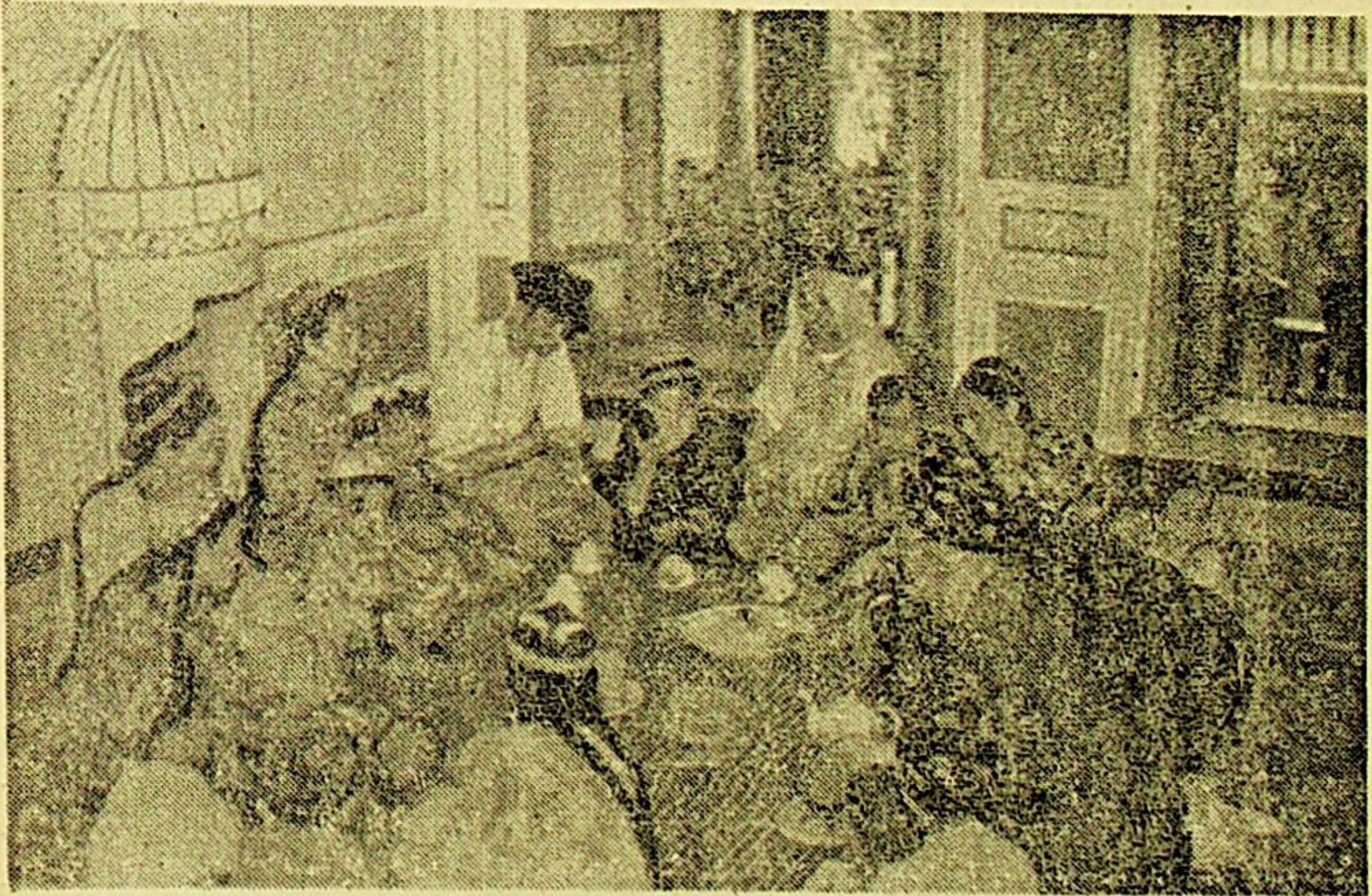
Bu yemeklerden başka (honan) adı verilen hamurlu, buharda hazırlanan bir çeşit börek, çeşitli sebzelerin bulunduğu türlü yemeği, beyaz pilav, (ganpen) adlı beyaz pilav ve türünün karışık olduğu yemek, yağda pişirilen kıymalı hamurun bulunduğu (Goşnan), mantıya benzeyen, fakat yağda pişirilen (Hoşan), (Şoyla) veya (Şovla) adı verilen az sulu pilav, uzun makarna şeklinde, hamurun ince ince biraz kalın ipliğe ben-

zer şekilde kesilip, üzerine turlünün konulduğu (lağman) adı verilen yemek, patates, et ve havuç'un bulunduğu (Kortak) adı verilen yemek, yağda hamurun kızartılmasıyla elde edilen ve su bõređine benzeyen (Katlama), (Kavurma çorba) adı verilen patates ve etin bulunduğu çorba, yine etil çorba yemeği, beyaz pilavın üzerine yağda kızartılan sebzelerin konulmasıyla hazırlanan (Depde) ve (õp), (Sanbusa), (Cuvaba), (Fer-mude) v.s. bir çok yemek vardır.

Bu yemeklerin kalitesi ve lezzeti bakımından kıyaslanabilecek yemekler azdır. Bu sebeple Doğu Türkistan'lılar, ister istemez bu yemeklerden Avrupa'lılara gõre tahmin edilmeyecek kadar fazla yerler ama, Uygurlar'da, Kazaklar'da, Kırgızlar'da olsun şişmanlatıcı bir õzellikleri yoktur.

Ayrıca Uygur, Kazak, Kırgız, zbek olsun bütün Türkistanlılar'ın yemek yeme şekilleri de gerçekten enteresandır. Meselâ havuçlu - etli pilavı avuçlarının içerisine alarak ve ağızlarına gõre parmaklarıyla şekil vererek ve yerleştirerek bir pirinç tanesini bile yere düşürmeden yemektedirler.

E. Alptekin, (Uygur Türkleri) kitabının 113. nc sahifesinde belirttiğine gõre Uygur Türkleri'nde yaklaşık 150 çeşit yemek var olup, 7 şekilde yani, kaynatmak, kavurmak, buhar, gõmlerek, yakılarak, parçalanarak ve uyutularak pişirilmektedir.

Doğu Türkistan'daki bir aile dõřeklerde oturarak lezzetli yemeklerden yerken görülüyor...

KAZAK TÜRKLERİNDE YEMEK ÇEŞİTLERİ

Kazak Türkleri'nde hayvanî ve bitkisel olmak üzere iki türlü yemek çeşidi vardır. Bunların yapıları ve özellikleri şöyledir :

Irimşik : Sütün kaynatılmasından elde edilmektedir. Bildiğimiz kaşar peyniri gibi olanlarına akirişik, bunun dışında portakal rengi görünümünde olanlara da genel olarak irimşik denilmektedir.

Kurut : Ayranların kaynatılmasından yapılmaktadır. Ayranlar yoğurt halinde kazanlarda belirli sürelerde kaynatılarak ince tülbentlerde süzülür. Geriye kalan tortular topaç halinde topaçlanarak güneşte kurumaya bırakılır. Kuruduktan sonra da öylece ve eritilerek yenir. Buna (kurut) denir. Mayhoş tadındadır. Anadolu'da Erzincan yöresinde de bu yemek çeşidine rastlanmaktadır.

Cenit : Bu gıda maddesi özel olarak hazırlanmaktadır. Bileşiminde, irimşik (peynir), tarı (darı), kavrulmuş un, sarımay (tereyağı) ve şeker vardır. Bu maddeler belirli bir oranda karıştırılarak yoğurur. Meydana gelen hamur, çok leziz ve besleyicidir. Kışın soğuklarda yemek için aranan yiyeceklerin başında gelmektedir.

Bu hayvanî ürünlerden elde edilen yemeklerden başka bitkisel yemekler de yapılmaktadır. Bozkırda; kavrulmuş buğdayın havanda dövülmesiyle (*talkan*), buğdayın kaynatılması ve yoğurtla karıştırılmasından (*köce*) adı verilen nefis yayla çorbası, gene buğdaydan kavru olarak elde edilen (*kuvırma*) (*kavurga*), mısırdan (*bormi*), un ve ekmek, yulaf (*sök*) ve pirinç (*küriş*) ile (*tarı*)dan türlü yemekler yapılmaktadır.

Kazak Türkleri'nin geleneksel yemeği, üzerinde bolca et bulunan pilav'dır.

Yemek Servisi özel olarak önemli ve kalabalık misafirler geldiğinde yapılır. Yemekten evvel ve sonra yukarıda bahsettiğimiz irimşik, kurut ve cenit gibi hayvani ürünlerden elde edilen yemekler misafirlere sunulur.

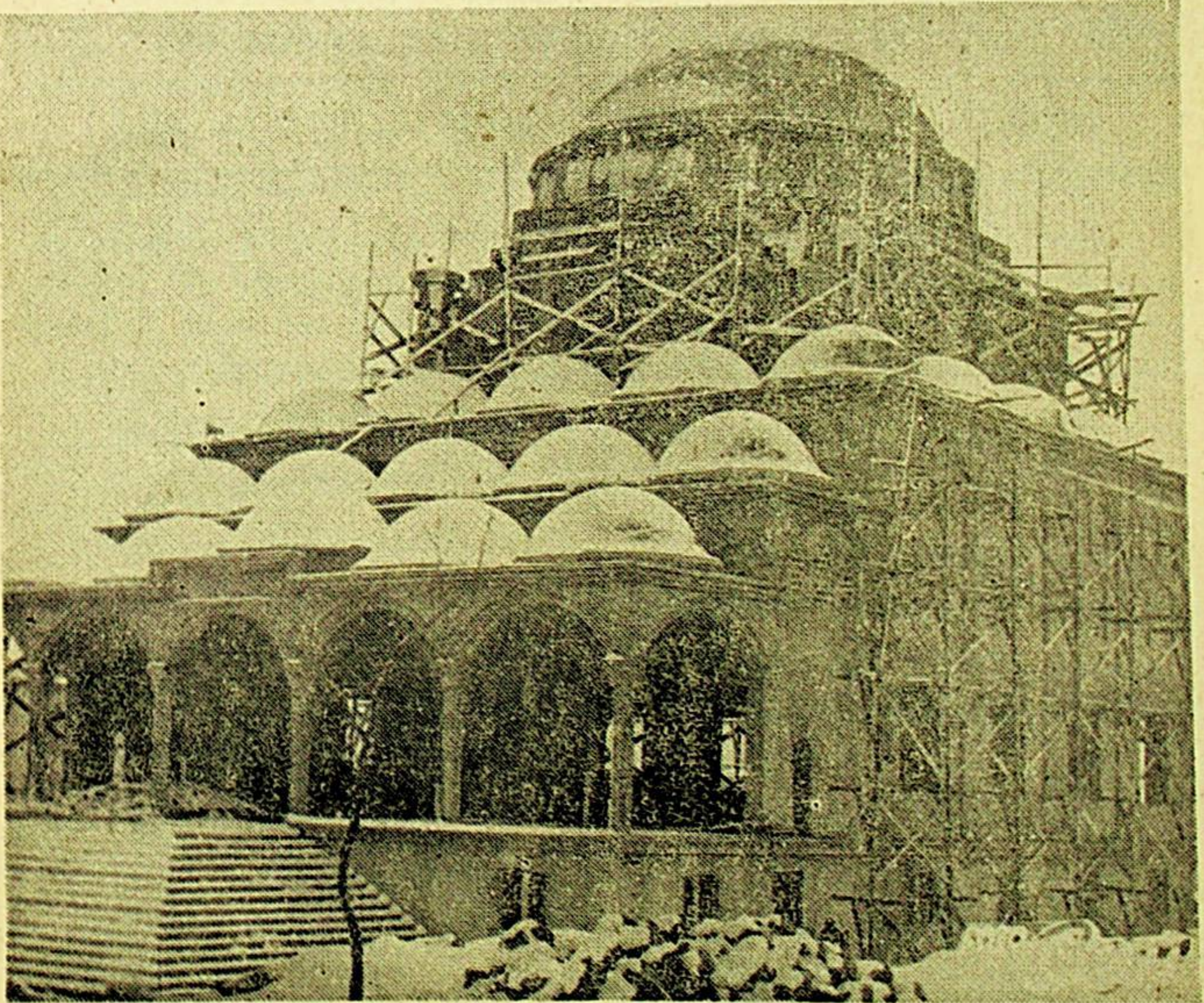
Yemekler genellikle el ile yenildiğinden dolayı, yemeğe başlamadan evvel, yemek salonuna getirilen ibrik ile eller yıkanır.

En meşhur yemekleri ise etli yemeklerdir. H. Altay, (Anayurttan Anadolu'ya) adlı eserinin 116 ve 117. nci sahifelerinde bu konuya değinerek; kesilmiş koyunun kelle ve paçasına kadar büyük bir kazanda pişirilerek (*haşlama*) yapıldığını, haşlamanın üzerine hamur konulmak suretiyle (*Beş barmak*) yemeği yapıldığını ve biftek şeklinde (*Kaktağan et*) yemeğinin var olduğunu yazar.

TÜRKİSTAN CAMİİ

Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, İstanbul'da ve dolayısıyla Türkiye'de bulunan Türkistanlı'ları bir araya oturtmak, onların örf ve adetleriyle geleneklerini yitirmeden bir mahalde yerleştirmek maksadiyle uzun süre çaba sarfetmiştir. Bu öyle bir mahal olmalıydı ki, her türlü sosyal yapılara malik olsun. Esasen çoğunlukla dar gelirli olan Türkistanlı'ların okul, hastahane, yol, su, elektrik, telefon ve diğer alt yapıları tam anlamında olan bir yere yerleştirilmiş olsun. Bu düşünce ile 1969 yılında o zamanki İstanbul valisi — daha sonraları bakan oldu — Sayın Vefa Poyraz'ın büyük gayretiyle, "S.S. Türkistanlılar Yapı Kooperatifi" kuruldu. Kurulan bu kooperatife 775 sayılı yasa gereğince, İmar ve İskân Bakanlığının her türlü alt sosyal yapıları tam olan İstanbul'un ulaşım yönünden de en işlek semti Çamlıca'nın yamacındaki Örnek Mahallesi'nden 10 yıl vade ile arsa tahsisi yapılmıştı. Türkistanlılar kooperatifi kendisine verilen bu arsalara konut inşaa ederek üyelerini yerleştirdi.

Bugünkü, Örnek Mahallesi Türkistan Evleri adı anılan mahalle oluşmuş oldu. Adı geçen mahallede ilk, orta, lise mektepleriyle on dakika uzaklıkla İstanbul Üniversitesinin bazı fakülteleriyle, Marmara Üniversitesinin bazı fakültelerine, bu arada meslek liselerine ulaşmak mümkündür. Diğer taraftan Numune Hastahanesi, Zeynep Kâmil, Astım, Polis, S.S.K. hastahaneleriyle sağlık istasyonlarına çok yakın bir yerde kurulan mahalın tek ihtiyacı bir cami idi. Türkistanlılar kendi aralarında bir cami yaptıрма derneği kurarak bu ihtiyaca cevap vermeye çalıştı. 3000 metrekarelik bir alana 50 milyon lira projeli bu caminin inşaatına bugüne kadar 20 milyon lira harcandı. Projeye göre, 520 metrekarelik bir alana klasik Osmanlı mimarisi tarzında camii, 150 metrekare sahaya da beş katlı bir müstemilat olarak inşası devam etmektedir. Verilen bilgiye göre, müstemilatta konferans salonu, misafirhane, kütüphane ile birlikte 2i de dükkân ve Kuran Kursu salonu ve okuma odaları olacaktır. Geçen Ramazan ayında kısmen ibadete açılan cami Diyanet İşleri tarafından da imamı tayin edilmiştir. Halen cami yaptıрма derneğinde M. Niyaz Turfan, Yusuf Kurulay ve Hızır Bek Gayretullah gibi, dâvâ arkadaşlarımız görev almışlardır.

TÜRKÇE DÜNYANIN EN ÇOK KONUŞULAN 5. nci DİLİ

Birleşmiş Milletler Kültür - Bilim Teşkilâtı uzmanları tarafından yapılan araştırmalar sonucunda en fazla insanın konuştuğu dil "Çince", en az konuşulan dil olarak da "Gagavuzca" olduğu belirlendi. Bilindiği gibi Gagavuzca dilini konuşan Gagavuzlar bir Türk boyu'dur.

Araştırmaya göre en çok konuşulan 10 dilin sıralaması şöyledir :

- 1 — Çince : 1 milyar 100 milyon kişi.
- 2 — İngilizce : 320 milyon kişi.
- 3 — İspanyolca : 225 milyon kişi.
- 4 — Hintçe : 220 milyon kişi.
- 5 — Türkçe : 160 milyon kişi.
- 6 — Rusça : 142 milyon kişi.
- 7 — Arapça : 140 milyon kişi.
- 8 — Portekizce : 136 milyon kişi.
- 9 — Bengalce : 130 milyon kişi.
- 10 — Almanca : 120 milyon kişi.

TERCÜMAN GAZETESİNE ÜZÜNTÜLERİMİZLE

Gazetenin 22.3.1983 tarihli nüshasında İslam Ansiklopedisi ilâvesinde verilen İslam Dünyası haritasında Doğu Türkistan ismi yerine "Sinkiang" yazısı okunmaktadır. Hem de büyük harflerle...

Çinliler Doğu Türkistan'a — Çince zappedilmiş toprak anlamında "Sinkiang" demişler ve bunu türlü yollardan, batı dünyasına kabul ettirmişlerdir.

Siyasî maksatla da olsa Ruslar dahi Sinkiang demeyip Doğu Türkistan ifadesini kullanırlarken, Tercüman gazetesinin Çin'i destekler mahiyette olması bizi ziyadesiyle üzmüştür. Ayriyeten adı geçen haritada; aziz Türkiye'mizin Ardahan ile Hatay illeri hudut dışı bırakılmıştır.

Tercüman da bunu yaparsa...

T.R.T.'de 31.3.1983'de 20.30 haberlerinde Doğu Türkistan ifadesini kullanmaktan kaçınmış ve bu Türk yurdunu Çin dilinde olduğu gibi "Şincan" olarak tanıtmıştır. Bu arada Milliyet gazetesine de 1.4.1983 tarihli sayısında Doğu Türkistan ifadesini kullandığı için teşekkürlerimizi sunarız.

ASKERE GİDERKEN

Her Türk için en mukaddes vazife olan "askerlik" bana da nasip oldu, Sonsuz gururluyum.

Nisan sonu itibariyle artık askerim.

18 ay müddetince "Dergi" ile mânen ilişkim olacaktır.

Dergi, mesuliyetim altında çıkarken; olumlu yönleri arkadaşlarıma, olumsuz — tenkid edilen — yönleri ise bana aittir.

Görevi benden teslim alan büyüklerim, hiç şüphesiz dergiyi daha da ileri götüreceklerdir.

Vatan vazifesinden sonra tekrar buluşuncaya kadar Allahısmarladık.

Saygılarımla...

İsmail CENGİZ

Dergi sahibi

GÜÇLÜ BOYA

Ç. B. S.

BOYADA RENKLİ — BOYADA BİRİNCİ — BOYADA ÖNCÜ

Sizin Boyanız : Ç. B. S.

DAHA İYİSİ YOKTUR

Meclisi Mebusan Cad. — Fındıklı - İSTANBUL Tel. : 43 49 55

İŞGALDEN KURTULUŞA - 1 -

YUNAN EGE'YE NASIL GELDİ

Yazan : Türkmen Parlak, 563 sh. Yıl : 1982 - İzmir
Yayınlayan : İZMİR SOSYAL HİZMETLER VAKFI

TÜRKİSTAN GECELERİ

Yazan :

Necip El-Kiylâni

(Belgesel Roman)

Fiatı : 200 TL.

İsteme Adresi :

P.K. 1135 Sirkeci - İST.

Bürde Yayınları

CENTRAL ASIAN SURVEY

(Orta Asya'ya Bakış)

Aylık Türkoloji Dergisi

İsteme Adresi :

Society for Central Asian
Studies Ltd.

P.O. Box : 131

Oxford OX1 2NJ

F. : 100 T.L.